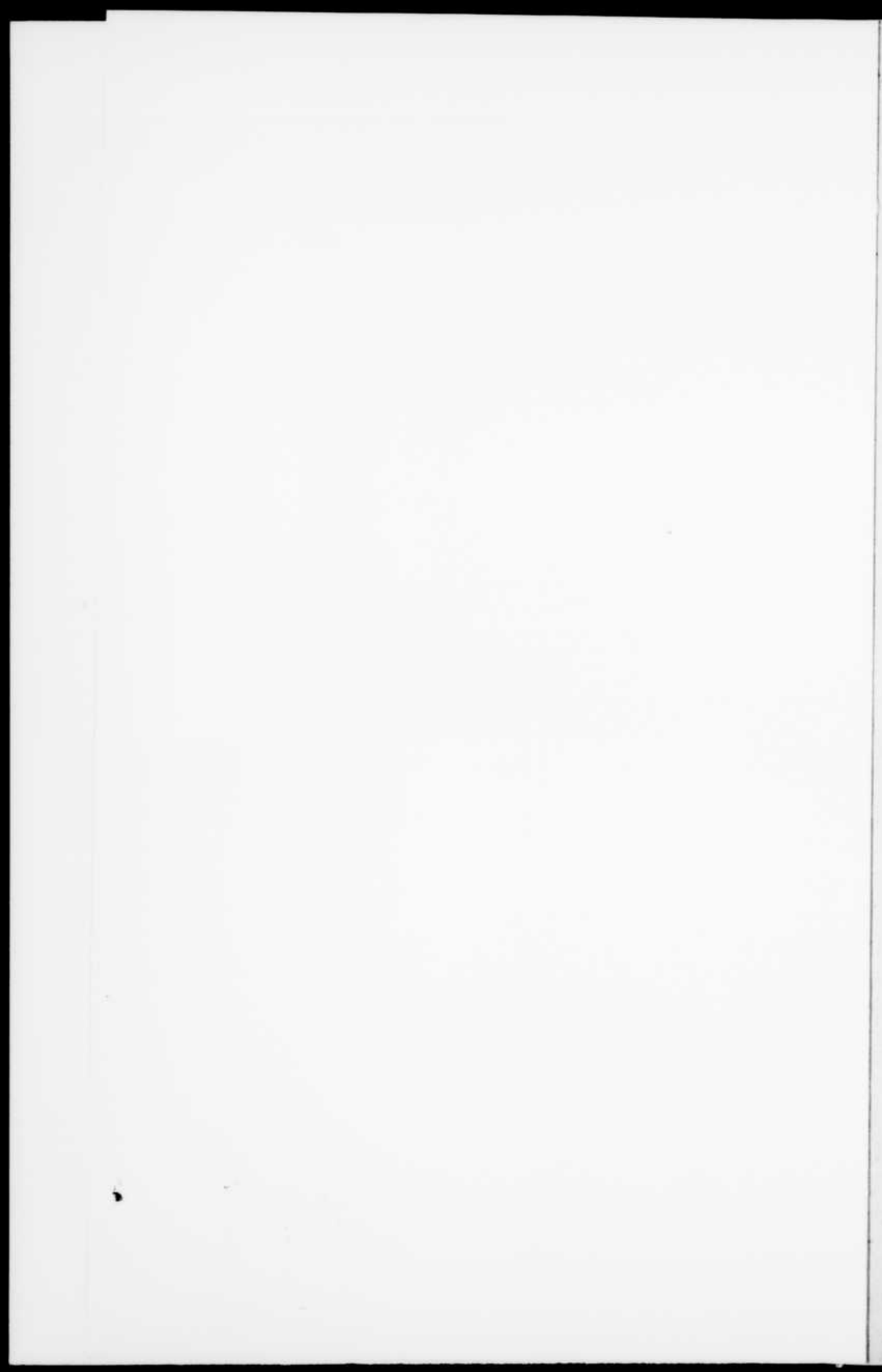

GAZ 44

A 33- 531 GAZ 44

**HET OUD-JAVAANSCHĖ ĀDIPARWA EN ZIJN
SANSKRĖT-ORIGINEEL.**

DOOR

Dr. G. A. J. HAZEU.

Sedert Dr. Friederich in 1849 zijn „Voorloopig Verslag” publiceerde, is het in Europa bekend dat er op Bali nog gedeelten van een oud-Javaansche vertaling van het beroemde Mahābhārata zijn bewaard gebleven. Hij noemde als zoodanig: het Ādi-, Wirāṭa-, Udyoga-, Bhīṣma- en de laatste vier parwa's (1), en dit bericht werd later door Dr. N. van der Tuuk bevestigd (2). Langen tijd meende men dat de overige tien Parwa's alle verloren geraakt waren — want dat ze er geweest zijn, is wel zeker —, totdat in 1885 Dr. Brandes onder de aan de Bibliotheek van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen toebehoorende kropaks de oud-Javaansche prozavertaling van het Sabhāparwa ontdekte. (3) Manuscripten van de acht eerstgenoemde Parwa's vonden langzamerhand hun weg naar de bibliotheken van Leiden en van Batavia, zoodat thans zoowel hier als in Nederland meer of minder volledige afschriften of manuscripten van alle acht op Bali gevonden Parwa's aanwezig zijn, te Batavia bovendien ook het genoemde unicum van het Sabhāparwa wordt bewaard.

Toch werd van de oud-Jav. Parwa's nog betrekkelijk weinig uitgegeven. In 1871 publiceerde Dr. van der Tuuk de „Inhoudsopgave van het Mahābhārata in 't Kawi,” zooals die voorkomt in 't begin van het Ādiparwa (de Par-

(1) Verh. Bat. Gen. deel XXII p. 15.

(2) Journ. R. As. Soc. XIII p. 48.

(3) Not. Bat. Gen. XXIII (1885) p. 170.

Tijdschr. T. L. en Vk.

wasamgraha), waarbij prof. Kern een nadere toelichting gaf, vooral met betrekking tot de namen en de volgorde der Parwa's en 't aantal der adhyâya's en śloka's (1). Kort daarna volgde prof. Kern's: „Over de oud-Javaansche vertaling van het Mahābhārata”. (2) waarin hij niet alleen voor 't eerst een grooter gedeelte van den tekst (het Pausyacarita) uitgaf en vertaalde, maar bovendien ook belangrijke mededeelingen deed aangaande karakter, vorm, omvang en vermoedelijken tijd van vervaardiging der oud-Javaansche vertaling. Geruimen tijd later, in 1893, publiceerde Dr. H. H. Juynboll in zijn proefschrift „Drie Boeken van het oud-Javaansche Mahābhārata” het 15e, 16e en 17e boek met Nederlandsche vertaling, benevens lexicologische en grammatische aantekeningen, terwijl hij in zijne Inleiding korte referaten gaf van die gedeelten van het ^AAdi-Wirāṭa, Udyoga- en Swargārohaṇikaparwa, die toenmaals in de Leidsche Universiteitsbibliotheek aanwezig waren (3). Wat daarna nog werd bekend gemaakt, bepaalt zich tot een paar fragmenten uit het ^AAdiparwa, n. l. de episode van het karnen van den oceaan (4) en die van Parikṣit's dood. (5)

Welken indruk deze oud-Javaansche vertaling maakt uit een literair oogpunt, daarover heeft prof. Kern in zijn bovenbedoelde verhandeling reeds het noodige gezegd. Ze mist alle aesthetische waarde, waarop ze trouwens ook geen

(1) Bijdr. Kon. Inst. 3e Volgr. VI p. 92.

(2) Verh. Kon. Akad. v. Wetensch. Afd. Letterk. 1877.

(3) Toenmaals, want kort daarna ontving deze Bibliotheek als legaat al de door wijlen Dr. v. d. Tuuk op Bali verzamelde en afgeschreven manuscripten, zoodat thans aldaar verscheidene HSS. van elk der 8 op Bali gevonden parwa's aanwezig zijn.

(4) door Dr. Brandes, in Not. Bat. Gen. XXXI (1893) p. 114 Sqg. Dr. Juynboll voegde er nog een klein gedeelte aan toe en vertaalde de geheele, voor de Jav. letterkunde belangrijke episode. Bijdr. Kon. Inst. 6e Volgr. I (1895) p. 79.

(5) Bijdr. Kon. Inst. 6e Volgr. V (1896) p. 137.

aanspraak maakt. Terwijl het, minstens een eeuw later ontstaane gedicht Bhārata-Yuddha het kunstproduct is van een dichter, die geïnspireerd was door de epische stof, hem in het Mahābhārata geboden, mag men in de prozavertaling niet anders zien dan een soort excerpt, een „verdund extract van 't origineel, geschreven in een half-kinderlijken, half-katechetischen stijl,” in 't meest prozaïsche proza dat zich denken laat, en vervaardigd met 't uitgesproken doel om „den hoofdinhoud weer te geven van al de verhalen, welke in het heldendicht vervat zijn.” Niet de dichter dus, veeleer de schoolmeester is hier aan het woord.

Een zeer eigenaardig iets — ook hierop werd door prof. Kern gewezen — in deze vertaling zijn de ingestrooide Sanskṛtverzen: waar een nieuw gedeelte of hoofdstuk begint, dikwijls ook waar een gewichtig woord van de een of ander der hoofdpersonen of een bijzonder merkwaardig feit wordt meegedeeld, daar vindt men een Sanskṛt-çloka — soms slechts een halve of een kwart-çloka — geciteerd waarop dan onmiddellijk een meer of minder nauwkeurige vertaling volgt. Dat deze citaten bijna nooit zonder fouten, soms zelfs tot onherkenbaarwordens toe bedorven zijn, dat kan niemand verwonderen: indien al de vertaler degelijk sanskṛt heeft gekend, de latere afschrijvers verstonden weinig of niets van de heilige taal. Alleen het çlokametrum (de 4 achtsyllbige pāda's) is bijna zonder uitzondering in orde: de maat schijnen ook de afschrijvers steeds in hun gehoor bewaard te hebben. De bedorven çloka's zijn dikwijls te herstellen met behulp van onzen gedrukten Sanskṛt-tekst; op die plaatsen moet dus 't sanskṛt-origineel van den afschrijver volkomen hebben overeengestemd met onze hedendaagsche gedrukte teksten. Maar soms ook blijkt ten duidelijkste dat in het exemplaar van den vertaler iets anders gelezen werd dan de ons toegankelijke teksten thans geven. Nu en dan is ook in de volgorde der çloka's eenig verschil op te merken, doch over 't algemeen zijn de afwijkingen van geringe beteekenis. In hoeverre ze van eenig belang zouden kunnen zijn voor de tekstkritiek

van het Mahâbhârata, schijnt nog niet uit te maken.

Dat er betrekkelijk nog zulk een klein gedeelte van deze Parwa's is gepubliceerd, moet wel worden toegeschreven aan de groote bezwaren, die een kritische uitgave zou ontmoeten. De tekst toch is meestal schromelijk bedorven en tot voor korten tijd beschikte men over slechts enkele handschriften. Thans, sedert de manuscripten uit het legaat Van der Tuuk naar Leiden zijn overgebracht, is er wel veel meer materiaal voorhanden, maar 't is de vraag of men zelfs nu er in slagen zou een bruikbaren, eenigszins vertrouwbaren tekst te leveren. Bovendien is het aantal dergenen, die zich op 't oud-Javaansch hebben toegelegd, nog zeer gering en zijn dus de werkkrachten op dit gebied beperkt. Intusschen, bij gebrek aan een kritische uitgave, zou het reeds van veel nut zijn, indien de tekst der Parwa's eenvoudig werd afgedrukt, indien dus een zoogenaamde diplomatische afdruk werd gegeven, alleen met het doel ze in wijder kring bekend te maken en studeerenden in staat te stellen de Parwa's te raadplegen, zonder zelf het tijdroovende afschrijverswerk te verrichten.

Want deze oud-Javaansche prozavertaling van het beroemde Indische epos is belangrijk in vele opzichten. In de eerste plaats voor de linguïstiek en de lexicologie, dat behoeft geen nader betoog. Niet minder voor de geschiedenis der Javaansche literatuur, omdat zij de voornaamste en oudste bron is, waaraan zijn ontleend de vele verhalen omtrent de Kaurawa's en de Pândawa's, omtrent zulke beroemde figuren als Arjuna en Krêṣṇa, die thans nog over geheel Java en overal waar Javanen zich gevestigd hebben bij uitstek bekend en geliefd zijn, en nu nog de stof leveren voor hunne meest populaire tooneelstukken. Als zoodanig komt het Âdiparwa, met zijn vele legenden aangaande de voornaamste personages van het groote heldendicht, wel in de eerste plaats in aanmerking.

Maar ook nog uit een gansch ander oogpunt, buiten den kring der speciaal-Javaansche studiën, heeft deze vertaling belang, en op dit belang wensch ik hier in 't bijzonder de aandacht te vestigen.

De oud-Javaansche vertaling der Parwa's dateert naar gissing uit 't begin der 11e eeuw onzer jaartelling, (1) van enkele (n. l. het Adi-, Wirāta-, Udyoga- en Bhīṣma-parwa) waarschijnlijk nog wel iets vroeger. (2) Ze moet derhalve vervaardigd zijn naar een tekst van het (Sanskrt) Mahābhārata uiterlijk uit 't eind, waarschijnlijk wel uit het midden der 10e eeuw na Chr., stellen we $\pm$ 950. Dus geeft deze vertaling ons, zij 't ook indirect en niet volkomen nauwkeurig, een beeld van den tekst van 't Mahābhārata, zooals die in de 10e eeuw na Chr. gangbaar was in dat gedeelte van Voor-Indië, waaruit het door den vertaler gebruikte Mahābhārata-handschrift (of 't origineel daarvan) afkomstig was. En hieruit volgt dat een nauwkeurige analyse van den inhoud der Parwa's belang zal kunnen hebben: 1° voor de tekstkritiek in ruimeren zin en de kennis der geschiedenis van het Mahābhārata; en 2° als een niet verwerpelijk gegeven ter bepaling van de streek waaruit de Hindoe's, die in 't eind der 10e of 't begin der 11e eeuw op (Oost) Java waren gevestigd (3), afkomstig zijn. Beide punten vereischen een nadere toelichting.

Men heeft tot heden niet meer dan twee redactie's van het Mahābhārata kunnen ontdekken. De meest bekende is de zoogenaamde Noord-Indische of Noordelijke redactie welke, na reeds geruimen tijd (minstens twee eeuwen) geen noemenswaardige veranderingen te hebben ondergaan, ten slotte schijnt te zijn afgesloten door Nilakaṇṭha, den beroemden commentator uit Kāci (Benares), wiens leeftijd volgens Burnell in de 16e eeuw valt. Op deze redactie is zoowel de Calcutta-editie (C) als de Bombay-editie (B) van

(1) Prof. Kern o. c. p. 7.

(2) Dr. Brandes in Encyclopaedie van Nederl.-Indië s. v. Oudheden p. 132. Dezelfde geleerde maakte mij persoonlijk opmerkzaam op een plaats aan 't einde van 't Wirāta-parwa (volgens een afschrift in zijn bezit), waar 't jaartal 918 Ç. (sāngang ātus waluwlas ikang Çākakāla) genoemd wordt in een zoodanig verband, dat men dit jaar als datum van de vertaling van 't Wirāta-parwa schijnt te mogen stellen.

(3) Zie Dr. Brandes in de reeds genoemde Encyclopaedie l. c. p. 132.

het epos gebaseerd: niettegenstaande kleine verschillen — B is uitvoeriger en beter — gaan ze toch ongetwijfeld terug op dezelfde, *de* Noordelijke redactie. (1) En ook de Madras-editie in Telugu-letters is, behoudens enkele afwijkingen, over 't algemeen gebaseerd op de Calcutta-editie, zoodat dus ook zij dezelfde redactie blijkt te vertegenwoordigen. (2) Ook zelfs de teksten der oudere commentatoren, als Arjunamiçra (15^e eeuw) en Sarvajña Nârâyana (2^e helft der 14^e eeuw) kunnen slechts in kleinigheden van de ons bekende redactie verschild hebben (3).

Daartegenover staat een Zuid-Indische redactie in Granthaletters, (4) die, ongeveer 1/10 korter dan de Noordelijke, in de kleinere boeken slechts weinig, in de langere daarentegen nog al aanmerkelijk van de ons bekende redactie afwijkt, terwijl vooral ook de volgorde der çloka's hier en daar geheel anders is en het gedicht in plaats van 18 Parvans er 24 telt. Tot voor korten tijd wist men van deze redactie niet meer dan het weinige dat Dr. A. C. Burnell daaromtrent had meegedeeld in zijn „The Aindra-School of Sanskrit-Grammarians” (5). In 1898 verscheen echter in *The Indian Antiquary* (vol XXVII) een artikel van Dr. M. Winternitz, getiteld: „On the South-Indian recension of the Mahābhārata”, waarin eenige gedeelten van den Zuid-Indischen tekst van het Adiparwa (volgens een MS uit de Whish Collection van de Royal Asiatic Society) vergeleken worden met de corresponderende passages van de Bombay-

(1) Prof. Holzmann, *Das Mahābhārata* III p. 32 sqq. en p. 74 sqq. Volgens een andere opgave zou Nilakantha te kūrpara in Mahārāṣṭra gewoond hebben. Vide A. A. Macdonell, *a History of Sanskrit-Literature*. London 1900 p. 282.

(2) Dr. Winternitz in *Indian Antiquary* XXVII (1898) p. 68.

(3) Holzmann, *Mahābhārata* III p. 67 sqq. en 34.

(4) Het Grantha-alphabet wordt door de Tamil-rahmans gebruikt voor de Sanskrit-transcriptie's van hun heilige boeken. Taylor, *Alphabet* II p. 356.

(5) Mangalore 1875 p. 75 — 80; later overgenomen in zijn *Classified Index to the Sanskrit MSS in the Palace at Tanjore* (London 1880) p. 180. Vermeld ook bij Holzmann, o. c. III p. 32 — 34.

editie, en enkele merkwaardige afwijkingen worden geconstateerd; bovendien wijdt de schrijver ook aan de indeeling in boeken en hoofdstukken eenige opmerkingen. Zijn voornemen, om deze vergelijkende studie voort te zetten heeft, voorzoover mij bekend, de schrijver nog niet vervuld, maar ook 't geleverde is voldoende om ons eenige voorstelling te kunnen maken van de verhouding der beide redactie's. Intusschen, 't is nog steeds niet beslist uit welken tijd de Zuidelijke redactie dateert. Burnell (Aindra-School p. 76) spreekt van een „new recension”, maar 't is niet duidelijk wat hij daarmee eigenlijk bedoelt: Winternitz laat zich niet dan zeer voorzichtig daarover uit, en een nadere aanwijzing heb ik niet kunnen vinden.

Een nauwkeurige vergelijking van den Zuidelijken en den Noordelijken tekst, volgens de methode van Dr. Winternitz, zal zeker van veel nut zijn, in de eerste plaats voor de tekstkritiek in engeren zin, en ook—in mindere mate—voor de kennis van de geschiedenis van het Mahâbhârata, vooral indien het gelukt den tijd van ontstaan der Zuidelijke redactie vast te stellen. Bedenkt men echter tot welk een verbazend hoogen ouderdom de oudste vorm van het epos opklimt, en welke ingrijpende veranderingen en omwerkingen het daarna—in een tijdruimte van minstens 2000 jaar—moet ondergaan hebben om zijn tegenwoordigen vorm en omvang te bereiken, dan ziet men gemakkelijk in dat deze beide redactie's, waarvan tenminste de eene, de Noordelijke, naar verhouding zeer recent is, slechts zeer weinig kunnen leeren aangaande de lotgevallen van het Mahâbhârata. Waar 't geldt op te sporen hoe en wanneer het oorspronkelijke *epos* van de Kaurawa's en Pândawa's zich tot het tegenwoordige *leerdicht* heeft gevormd, daar moeten andere en oudere gegevens worden gezocht. Die gegevens te verzamelen en hun waarde te bepalen, daarop zijn dan ook, vooral in de laatste tijden, de onderzoekingen van Duitsche en Engelsche Sanskritisten gericht; en inderdaad zijn er reeds belangrijke bijdragen tot op-

lossing van dit Mahābhārata-vraagstuk verschenen.

Nadat reeds de Heidelbergsche professor Adolf Holtzmann begonnen was het oude epos te reconstrueeren en een scherpzinnige hypothese—sedert tamelijk algemeen aangenomen—had opgesteld aangaande een latere „tendentiöse Umarbeitung” van 't gedicht ten gunste der Pāṇḍawa's terwijl oudtijds de sympathie van den dichter aan de zijde der Kaurawa's moet geweest zijn, (1) heeft zijn neef, Adolf Holtzman „der jünger”, de onderzoekingen van zijn oom voortgezet en eindelijk het resultaat van een jarenlangen, minutieusen arbeid neergelegd in zijn standaardwerk: „Das Mahābhārata und seine Theile,” waarvan het eerste deel, dat in 't bijzonder aan de geschiedenis en de kritiek van 't gedicht is gewijd, in 1892 verscheen. Deze Duitsche geleerde heeft een nauwgezette critische studie van 't gedicht zelf gemaakt, met het doel op te sporen wat het omtrent zichzelf leert; uitsluitend dus zich baseerend op de inwendige evidentie, heeft hij in groote omtrekken een schets ontworpen van de wording en de geschiedenis van het Mahābhārata, waarin hij vier hoofdmomenten meent te kunnen onderscheiden. In het bijzonder stelt hij op den voorgrond den overwegenden invloed, door de Brahmanen op de vervorming van het gedicht uitgeoefend. Ongetwijfeld moet aan het omvangrijke werk van dezen kundigen geleerde een groote waarde worden toegekend, en ieder die zich aan de studie van het Mahābhārata wil wijden, zal goed doen de vier deelen, waaruit het bestaat, grondig te bestudeeren; doch wat meer speciaal het hier genoemde eerste deel betreft, dient men in 't oog te houden dat de schrijver ten slotte niet meer dan een vrij gewaagde hypothese heeft geleverd, en dat in 't bijzonder tegen de data, door hem voor de achtereenvolgende omwerkingen gesteld—en daar ligt toch

(1) Indische Sagen II 1846 Einleitung S. 7.

eigenlijk de *cardo quaestionis*—ernstige bedenkingen zijn in te brengen. (1)

Op geheel andere, waarschijnlijk hechter, grondslagen gebaseerd zijn de „Contributions to the history of the Mahābhārata” door prof. Bühler en prof. Kirste, eveneens in 1892, gepubliceerd. (2) Dit hoogst belangrijke artikel (3) is te splitsen in twee vrijwel op zichzelf staande gedeelten.

In het eerste gedeelte is prof. Bühler zelf aan 't woord. Hij heeft onderzocht wat eenige pas in de laatste jaren gepubliceerde Sanskrt-teksten en inscriptie's uit de 5e, 6e, 7e en het begin der 8ste eeuw onzer jaartelling ons kunnen leeren aangaande den toestand en 't karakter van het Mahābhārata in die vroege tijden. Na verschillende voor dit doel dienstige plaatsen, waarin wordt gesproken over, gezinspeeld op, of zelfs geciteerd uit het groote epos, te hebben besproken en toegelicht, komt hij tot twee verrassende conclusie's n. l.: 1° Reeds in 't jaar 300 na Chr. was het Mahābhārata een *Smṛti* of *Dharmaśāstra*, d. w. z. reeds in de vierde eeuw werd het oorspronkelijke epos beschouwd als een tot de heilige traditie behoorend boek, een soort van wetboek (bevattende de persoonlijke herinneringen van een door de goden met de revelatie's van de *Ṛuti* begunstigde), en als zoodanig bestemd voor de godsdienstige leering van de vier kasten, in 't bijzonder van de lagere klassen, die door hun positie van de studie van Veda en Vedānta waren uitgesloten; met dit doel, tot

(1) Meer aannemelijk, hoewel ook hypothetisch, zijn de data door Dr. L. von Schröder voor de verschillende omwerkingen gesteld in zijn bekend handboek „Indiens Literatur und Cultur” p. 461—463. Zie ook Macdonell, o. c. p. 285 sqq.

(2) in Sitzungsberichte der philos.-hist. Classe der Kaiserl. Akad. der Wissensch. in Wien, Band 127, Abh. XII.

(3) Eigenlijk was het bedoeld als de eerste van een reeks „researches regarding the history of the Mahābhārata”. Maar voorzoover mij bekend is geen vervolg op dit eerste verschenen.

stichting en onderrichting dus, werd het zelfs in de tempels gereciteerd. (1) En 2°: Het in 't begin van de zesde eeuw na Chr. bekende Mahābhārata kan noch in karakter, noch ook in omvang essentieel verschild hebben van den tegenwoordigen tekst; zeker omvatte het toen reeds alle achttien boeken en ook, als aanhangsel, het Harivaṃṣa.

Hiermede kwam dus prof. Bühler, door een critisch onderzoek van de uitwendige evidentie, tot een gansch ander resultaat dan prof. Holtzmann, die op grond van de inwendige evidentie concludeerde, dat pas tusschen de jaren 900 en 1100 het epos kunstmatig, met geweld, door de Brahmanen tot een wetboek of Dharmaçâstra zou zijn omgewerkt; (2) en 't schijnt dat voor prof. Bühler's degelijk geargumenteerde conclusie de zooveel zwakkere hypothese van prof. Holtzmann moet wijken. Wel heeft laatstgenoemde twijfel geuit aan de echtheid van eenige der door den eerste geciteerde inscriptie's en plaatsen uit oudere teksten, (3), maar die twijfel schijnt weinig gegrond; en zelfs al bleek een enkele der inscriptie's onecht, dan blijft nog de kern van het betoog onaangetast. Hoogstens zou men hier en daar kunnen aanvoeren, dat uit de vermelding in een dier oudere werken of inscriptie's van episodes of geschiedenissen, die thans in ons Mahābhārata voorkomen, nog niet noodzakelijk volgt dat ze ook toen reeds deel uitmaakten van het gedicht: immers ze kunnen als afzonderlijke legenden, of uit andere werken (oudere Purāṇa's) bekend geweest zijn. Om deze reden zal men de tweede van prof. B.'s conclusie's niet al te letterlijk moeten opvatten: in eenigszins ruimen zin genomen, geloof ik dat

(1) Die voorlezing in de tempels is bewijsbaar voor de 6e eeuw. Zie het ook door prof. Bühler geciteerde artikel van Dr. R. C. Bhāṇḍārkar in Journ. Pomb. Br. Roy. As. Soc. X. p. 87. Omstreeks dien tijd werd het M^{Ph}. ook onderwezen aan de kinderen van aanzienijken huize; elk beschaafd man moest het kennen. Zie Bāṇa's Kādambari.

(2) Holtzmann, Mahābhārata I p. 152 en 177 — 194.

(3) Holtzmann, o. c. IV p. 174 — 176.

ook daartegen geen gegronde tegenwerping is in te brengen (1).

Het tweede gedeelte van de „Contributions” is gewijd aan het oudst-bekende (Sanskrit) extract van het Mahābhārata n. l. de Bhāratamañjarī van Kṣemendra. De Kaçmirsche dichter Kṣemendra, bijgenaamd Vyāsadāsa, wiens werkzaamheid ongeveer in 't midden van de elfde eeuw valt, heeft behalve een groot aantal andere werken ook een uittreksel vervaardigd uit het Mahābhārata, dat hij Bhārata (of Mahābh.)-mañjarī noemde. (2) Dit werk kan ons dus eenig-

(1) Ook Dr. Winternitz aanvaardt prof. Bühler's conclusies, blijkens zijne „Notes on the Mahābhārata, in Journ. Ro. As. Soc. 1897 art. XXV, waarin hij prof. J. Fahlmann's „Das Mahābhārata als Epos und Rechtsbuch” critiqueert en 't onhoudbare van diens stellingen aangaande de geschiedenis van het MBh. afdoende aantoot. 't Schijnt mij onnoodig hier afzonderlijk melding te maken van prof. Fahlmann's in de lucht zwevende en met bekende feiten strijdende conclusies hieromtrent, hoe-zeer ook in andere opzichten zijn werk zeer lezenswaard is en op vele punten een gansch nieuw licht werpt. Men vergelijkte ten overvloede de grondige kritiek van Dr. A. Barth in Journal des Savants, 1897. Dit artikel, mij eerst nadat 't bovenstaande was geschreven in handen gekomen, bevat behalve een breed-gemotiveerde kritiek op prof. Fahlmann's geheele werk, bovendien vele hoogst belangwekkende opmerkingen van den kundigen schrijver zelf over de geschiedenis van het Mahābhārata. Hier wordt saamgevat wat het tot nu toe geleverde omtrent 't MBh. leert, en wat men eruit mag afleiden in verband met onze huidige (of eigenlijk des schrijvers) kennis van de Indische literatuur, en cultuurgeschiedenis in't algemeen. Ook hij is van oordeel dat 't MBh reeds minstens in de 3e eeuw zijn tegenwoordig karakter had, maar geeft toe dat ook na dien tijd in de Mahābhārata-smṛti nog interpolatie's, omissies, corrupties op kleinere schaal kunnen, ja moeten hebben plaats gehad. Alleen in zooverre is hij het met prof. Fahlmann eens, dat het werk, zoals wij het kennen, een geheel, een „unité” vormt. Al de samenstellende elementen, van verschillende afkomst en datum, moeten op een gegeven tijdstip, vóór de 3e eeuw, tot één geheel zijn geredigeerd. „La diversité du MBh. ne vient pas d' apports successifs, mais d' apports différents.”

(2) Over Kṣemendra zie vooral prof. Bühler: „Report on a tour in search of Sanscrit MSS.” in Po. Br. Roy. As. Soc. XI, 1877, Extra Number p. 45 sqq. en LXIV; ook M. Sylvain Lévi in Journal Asiatique, 8e série, Tome VI p. 397 sqq. en Holtzmann o. c. III p. 44.

zins—voorzoover de zeer verkorte vorm het toelaat — een denkbeeld geven van den (Noordelijken) tekst in de 11e eeuw, althans van den te dier tijde in Kaçmir gangbaren. 't Belang daarvan inziende, heeft prof. Kirste Ksemendra's extract van het *Ādiparvan* vergeleken met den tegenwoordigen tekst van de Bombay-editie en de resultaten in overzichtelijken vorm meegedeeld; enkele opmerkingen over de boeken XII en XIII en over Ksemendra's indeeling in *Parvans* werden als appendix daaraan toegevoegd. Uit prof. Kirste's onderzoek blijkt, dat behalve eenige afwijking in sommige eigennamen, en vooral een groot verschil in de verdeling in hoofdstukken van het *Ādiparvan*, verscheiden hoofdstukken van de Bombay-editie bij Ksemendra ontbreken. Wat is de oorzaak van deze omissie's? Dit dient men te weten alvorens uit Ksemendra's extract conclusie's te mogen trekken aangaande den toestand van zijn origineel. Maar deze vraag is, zonder nadere gegevens ter vergelijking, niet te beantwoorden. Immers de *Bhāratamañjarī* is een zeer verkort, sterk samengedrongen extract, waarin herhaaldelijk, blijkbaar alleen korthedshalve, de inhoud van lange episoden in een paar *çloka*'s wordt verteld, zoodat men dikwijls niet kan uitmaken of een bepaalde omissie aan diengedrongen vorm dan wel aan den toestand van des dichters voorbeeld (den in zijn tijd in N. W. Indië gangbaren tekst) is te wijten. En in Indië is geen tekst of zelfs maar fragment bekend, dat ter controle zou kunnen dienen. (1)

Onder deze omstandigheden is het van groot belang dat we in staat zijn een vertaling te vergelijken, welke dateert uit een tijd, slechts weinig (nog geen eeuw) anterior aan Ksemendra. Immers het oud-Javaansche *Mahābhārata* is—'t werd reeds gezegd—zeker niet later dan 't begin der

(1) Of 't zou moeten zijn de Canaresische vertaling (bewerking?) die door sommigen in de 12e, door anderen in de 10de eeuw gesteld wordt, waarvan echter nog te weinig bekend is om haar waarde voor de MBh. kritiek te kunnen beoordeelen. Zie Holtzmann o. c. III p. 105 en de daar geciteerde literatuur.

11de, waarschijnlijk in de laatste helft der 10de eeuw vervaardigd. Het vertegenwoordigt dus een Sanskrt-tekst uit 't midden der 10de eeuw, terwijl de Bhâratamañjarî tusschen de jaren 1037 en 1066 werd gedicht. (1) En hoewel we ook hier (op Java) te doen hebben met een „verdund extract“, dit is toch veel uitvoeriger dan dat van Kṣemendra, zoodat men zelfs—mede door de niet weinige geciteerde Sanskrt-verzen—tamelijk minutieus met den gedruken Sankrt-tekst kan vergelijken. Zoo kan dus de oud-Javaansche Mahâbhârata - vertaling een goeden dienst bewijzen bij de tekstkritiek (in ruimeren zin) en het onderzoek naar de geschiedenis van het Indische Mahâbhârata, niet alleen als de unieke vertegenwoordigster van een tekst uit de 10de eeuw, maar in 't bijzonder ook als controlemiddel op Kṣemendra's Bhâratamañjarî, ter beoordeeling van de waarde die te hechten is aan de daarin voorkomende afwijkingen en omissie's.

Thans iets over het tweede punt: het belang van de oud-Javaansche Mahâbhârata-vertaling als een gegeven voor de geschiedenis der Hindoe-kolonisatie op Java. De geschiedenis van het zoogenaamde Hindoe-tijdperk op Java is nog niet geschreven, al mag ook erkend worden dat in de laatste kwart eeuw de kennis van het oude Java in alle richtingen aanzienlijke vorderingen heeft gemaakt, dank zij de studiën van Van der Tuuk, Kern, Brandes, Groeneveldt, Verbeek, Yzerman, om hier slechts de voornaamsten te noemen. Het meer methodisch onderzoek der oudheden (tempels, beelden, reliefs), de onteijfering der vele gevonden inscriptie's op steen en op koper, vergelijking met wat elders, in Vóór- en Achter-Indië langzamerhand ontdekt werd, dat alles heeft tal van belangrijke feiten aan 't licht gebracht en verras-

(1) Volgens Sylvain Lévi (o.c. p. 400) dateert ze uit 1037, maar Bühler (Contributions p. 4) zegt alleen dat twee van Kṣemendra's werken gedateerd zijn respectievelijk uit 1049-50 en 1065-66, noemt dus den datum van de Bhâratam, niet.

sende uitzichten geopend. Maar aan den anderen kant is juist door die ernstige onderzoekingen, naarmate men dieper doordrong in de details van de zich overal voordoende vraagstukken, gebleken hoeveel op dit gebied nog duister, onverklaard en onzeker is, en vele tot voor korten tijd algemeen als vaststaand aangenomen en vooral door dilettanten met overtuiging verkondigde meeningen, heeft het wetenschappelijk onderzoek moeten verwerpen, dikwijls om er een vraagteeken voor in de plaats te stellen. Dit geldt vooral ook de—men mag wel zeggen cardinale—kwestie, uit welke streken van het groote Indië de Hindoe's afkomstig waren, die zich in verschillende tijdperken in verschillende gedeelten van Java vestigden, en natuurlijk telkens de in hun vaderland heerschende godsdienstvorm(en) meebrachten. Wel staat het vast dat de eerste Hindoe-kolonisten, die zich op West-Java vestigden, uit Zuid-Indië (de Dekhan) afkomstig en Wishnoëieten (misschen iets later ook Ciwaëieten), geen Boeddhisten waren, wel is gebleken dat voor het in een latere periode op Midden Java-aangetroffen Boeddhisme de meeste aanknoopingspunten zijn te vinden in 't Noordwesten van Indië (vooral Nepal); maar terwijl ook hier reeds de toestand veel gecompliceerder is dan ze bij oppervlakkige beschouwing schijnt (o. a. omdat in het bedoelde tijdvak naast de Boeddhisten ook Ciwaëieten op Midden-Java woonden en men eenige hier opgemerkte bijzonderheden in schrift en bouworde tot nu toe alleen in Achter-Indië terugvond), nog ganschelijk niet opgehelderd is het begin van de daaropvolgende derde periode van Hindoe-invloed op Java, toen — door welke oorzaak is niet bekend — omstreeks 't eind van de 9^e eeuw het Hindoeleven zich naar Oost Java verlegde en men weldra daar bijna uitsluitend Ciwaëieten aantrof. Kwam er in dien tijd een nieuwe stroom kolonisten uit weer een andere streek van Indië? Men weet het nog niet. Hoe moeilijk en ingewikkeld de kwestie is, dat kan men lezen in 't reeds genoemde hoogst-belangwekkende artikel „Oudheden” (in de Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië) van Dr.

Brandes; (1) daarin wordt voor 't eerst een geregeld overzicht gegeven van de gewichtige resultaten, waartoe het archaeologisch onderzoek der laatste kwarteeuw (vooral van de inscriptie's en hun schriftsoort in verband met wat de tempelruïnen zelf leeren) heeft geleid, doch ook met nadruk wordt gewezen op de nog duistere punten. Voor mijn doel is 't voldoende na 't boven gezegde alleen nog te vermelden dat volgens de door Dr. Brandes aangegeven data, juist in die duistere periode de vertaling van de oudere Parwa's (2) van het Mahâbhârata valt. En hiernit volgt direct de waarde van dit oud-Javaansche proza-extract voor het boven omschreven doel. Mocht men er in slagen om, door vergelijking met Indische bronnen, te bepalen of zelfs maar met een zekeren graad van waarschijnlijkheid te gissen, uit welk gedeelte van Indië ongeveer het Sanskrt-origineel van den oud-Javaanschen vertaler afkomstig was, dan zou men althans één vast punt of een vertrouwbare aanwijzing te meer gewonnen hebben in de thans nog niet opgeloste kwestie, van waaruit in de 10de eeuw na Chr. Oost-Java is beïnvloed geweest.

Op grond van de voorafgaande beschouwingen overtuigd dat het wenschelijk is het oud-Javaansche Mahâbhârata ook eens in verband met zijn Indisch origineel, als vertegenwoordigend een ouderen toestand van het Indische Mahâbhârata, te beschouwen, heb ik allereerst—bij wijze van proef—het Jav. Âdiparwa zoo nauwkeurig mogelijk vergeleken met het gelijknamige Parvan van den gedrukten tekst der Bombay-editie (van Çâka 1810=1888). Thans is het mijn doel:

(1) Dr. Brandes deelt mij mede dat dit artikel slechts gedeeltelijk van zijne hand is, nl. p. 129—134, dat is juist het door ons bedoelde gedeelte.

(2) Zie boven p. 293.

1° te onderzoeken of en in hoeverre de door prof. Kirste in 't *Ādiparvan* van Kṣemendra's *Bhāratamañjarī* geconstateerde afwijkingen, omissie's etc. worden teruggevonden in het oud-Javaansche *Ādiparwa*, (1)

2° de door Dr. Winternitz gepubliceerde of besproken fragmenten uit het Zuid-Indische *Ādiparvan* te vergelijken met de corresponderende gedeelten van het oud-Javaansche, om ten slotte!

3° na te gaan welke resultaten dit vergelijkend onderzoek oplevert in verband met de boven behandelde vraagstukken (de Mahābhārata-critiek en de kwestie van de Hindoeëkolonisatie op Java).

Kortheidshalve zullen de volgende afkortingen gebezigd worden:

- B de Mahābhārata-tekst van de Bombay-editie.
 K Kṣemendra's *Bhāratamañjarī*.
 J de oud-Javaansche vertaling van het *Ādiparvan*.
 Z de Zuid-Indische redactie van het Mahābhārata.

Vooraf ga nog een enkele opmerking over het oud-Javaansche *Ādiparwa*. Van dit Parwa bestaan verscheidene HSS, bijna alle op lontar geschreven (2); waarvan bekend zijn: één, bevattende 't gansche Parwa, indertijd uit Bali meegebracht door den heer van Eck, thans in 't bezit van prof. Kern, waaromtrent deze geleerde mededeelingen deed in zijn reeds genoemde studie (zie p. 290); één bevattende de eerste helft,

(1) Het zou natuurlijk meer afdoende zijn Kṣemendra's *Ādiparwa* geheel zelfstandig te vergelijken; doch aangezien hier te Batavia nog geen exemplaar van den gedrukten tekst der *Bhāratamañjarī* voorhanden is, moet ik mij wel bepalen tot de mededeelingen van prof. Kirste, die trouwens voor ons doel genoeg punten ter vergelijking aanbieden.

In 1892 was de *Bhāratamañjarī* wel ter perse—ze werd uitgegeven door Pandit Durgāprasāda voor de Nirṇaijasāgara-Press te Bombay naar nog niet afgedrukt (Holtzmann o. c. 111 p. 45 en Bühler, *Contributions* p. 4). Dr. Winternitz citeert echter in 1897 in zijn „Notes” het werk als een algemeen toegankelijk boek.

(2) Men vergelijke hiervoor den weldra te verschijnen *Catalogus der MSS.* uit 't leger van der Tuuk, samengesteld door Dr. Brandes, p. 7 sqq.

cod. 3127 van de Leidsehe Bibliotheek (Catal. Vreede p. 387); vier, verzameld door Dr. N. van der Tuuk op Bali, thans te Leiden en eenige, deels uit Bali, deels uit Lombok, in de MSS-verzameling van het Batav.-Genootschap alhier, waarvan cod. 705 het mooiste en best geconserveerde exemplaar is. Doch voorzoover ik heb kunnen na-gaan, vertegenwoordigen al deze MSS. een en dezelfde redactie, indien men hier al van redactie spreken mag. Wel heeft elk zijn eigen talrijke fouten en variaes lectiones, die voor een eventueele critische uitgave zullen kunnen dienen, maar wat inhoud en volgorde der deelen betreft is er geen noemenswaardig verschil. Ook dateeren de meeste uit de 17de eeuw Çaka. (1) Voor ons doel kwam het er dus niet op aan, welk HS gevolgd werd. Ik ge-bruikte voor mijn onderzoek gedeeltelijk de aan Prof. Kern toebehoorende kropak (daar ik die vroeger te Leiden voor 3/4 had afgeschreven) en gedeeltelijk cod. 705 van de ver-zameling v/h Bat. Gen., terwijl Dr. Brandes de welwilend-heid had mij af te staan een afschrift, door hem zelf ge-schreven naar een kropak van Dr. v. d. Tuuk.

Het lontar-HS. van Prof. Kern is geschreven op 164 palmbladen, waarvan 't eerste en 't laatste slechts op één zijde beschreven zijn. 't Bevat dus in 't geheel 326 blad-zijden, elk van 4 regels, d. i. 1304 regels, terwijl elke regel gemiddeld 85 lettergrepen heeft, of totaal 110840 syllaben. Codex 705 v/h Bat. Gen. wijkt niet noemenswaardig in omvang daarvan af; 't bevat wel 19 palmbladen meer, doch elke regel bevat minder syllaben. Het oud-Jav. Adiparwa is dus—wat trouwens reeds bleek uit de gepubliceerde fragmenten—zeer veel korter dan de gedrukte Bombay-tekst van 't Indische Adiparvan, die nominaal 8884, effectief echter 8623 çloka's of 275936 syllaben bevat (de Calcutta-

(1) In de Lombok-Verzameling is echter een veel ouder HS aanwezig.

editie heeft 8479 çloka's. Daarentegen is het veel uitvoeriger dan 't extract van Kṣemendra, die den ganschen inhoud van 't Ādiparvan in 1500 çloka's (4000 syllaben) heeft samengeperst. De verhouding van den respectievelijken omvang van B, J en K is derhalve uit te drukken in de getallen 23, 9 en 4.

HET OUD-JAVAANSCHĒ ĀDIPARWA VERGELEKEN MET KṢEMENDRA'S EXTRACT.

Prof Kirste had twee handschriften van de Bhāratamañjarī te zijner beschikking: één in Çaradā-letters, (1) bevattend een extract van de 18 Parvan's en het Harivaṃṣa, en één in Devanāgarī, dat alleen van de 18 Parvans een uittreksel geeft. Deze beide MSS, uit verschillende tijden dateerend, geven een aantal variae lectiones doch stemmen overigens volkomen overeen. In zijn vergelijkend overzicht bespreekt de schrijver achtereenvolgens de volgende punten:

1. *Omissions*: (grootere) gedeelten van den gedrukten MBh. tekst, die in Kṣemendra's extract ontbreken.
2. *Additions*: gedeelten van het extract, die niet voorkomen in den gedrukten tekst.
3. *Division of the Ādiparvan*: de indeeling in hoofdstukken (zooals bv. Anukramanikā, Parvasaṃgraha, Pausya etc.), welke bij Kṣemendra een geheel andere is dan in onze gedrukte teksten.
4. *Proper-names*: eigennamen, die in vorm of spelling afwijken.

(1) 't Çaradā- alfabet is een der beide in Kaçmir gebruikelijke, en komt zeer nabij aan het Devan garī. Zie Taylor, The Alphabet II p. 351

5. *Verbal-agreement*: geheele $\text{\textcircled{loka}}$'s in K, die geheel of bijna eensluidend zijn met de corresponderende van de gedrukte teksten.

6. *The story of Astika* als een staaltje van K $\text{\textcircled{se}}$ mendra's stijl en manier van excerpeeren heeft hij diens $\text{\textcircled{A}}$ stikaparvan in zijn geheel doen afdrukken.

Daarop volgt nog een Appendix, die bevat:

1. „Some Remarks on Kshemendra's Abstract of Parva $\text{\textcircled{ns}}$ XII en XIII” en 2. The Divisions of the Mahābhārata according to Kshemendra.”

Ten einde 't overzicht gemakkelijk te maken, zullen wij Prof. Kirste's indeeling hier volgen, slechts met deze uitzondering dat — om noodelooze herhalingen te voorkomen — onder het hoofd omissie's tevens het geheele $\text{\textcircled{A}}$ stikaparvan van K met dat van J zal worden vergeleken. Bovendien komen de opmerkingen over de Parva $\text{\textcircled{ns}}$ XII en XIII hier niet ter sprake, als buiten ons bestek liggend. Daarentegen zullen onder elk hoofd zulke mededeelingen aangaande J afzonderlijk gedaan worden, die voor 't doel dienstig voorkomen.

1. De omissie's,

Het eerste hoofdstuk, de *zṅnd. Anukramanikā*, wordt in K. gevonden, doch men verneemt niet of er ook gedeelten ontbreken. In J begint het $\text{\textcircled{A}}$ adiparwa met een soort inleiding, die blijkbaar het werk is van den vertaler. Dan volgt met eenige toevoegselen het raamverhaal (1,2-21, en onmiddellijk daarop begint met 't citaat: „*trai $\text{\textcircled{ta}}$ dwāparay $\text{\textcircled{os}}$ sandhye*” het tweede hoofdstuk. Ontbreekt dus 1, 22-275, dat vele bijzonderheden over het gedicht zelf bevat. (1) Caput 2, het *Parvasaṅgraha*, neemt bij K slechts 7 $\frac{1}{2}$ $\text{\textcircled{loka}}$'s in beslag. Hieruit volgt dat veel daar moet ontbreken van

(1) Mededeelingen over en citaten uit C, 1 en 2 vindt men in prof Kern's meergenoemd „Over de Oud-Javaansche Vertaling van het Mahābhārata.

wat we in B vinden: immers deze adhyâya is juist bijzonder rijk aan realia, die onmogelijk alle in $7\frac{1}{2}$ çloka zijn te excerpereen. J geeft eerst 2, 1-33 met kleine afwijkingen en toevoegsels hier en daar, waarna volgt de inhoudsopgave van het Mahâbhârata, zooals we die vinden in 2, 85-379, doch aanzienlijk bekort. (1) De çloka's 34-84 vinden we hier niet terug, evenmin als çl. 380-396. Opmerking verdient dat evenals bij K, ook in J de opsomming der legerindeelingen (volgens çl. 19-27) uitvoerig wordt vermeld.

C. 3, het *Pauşyâkhyâna*, hebben en K en J, wat te verwachten was. In J ontbreken alleen çl. 57-68, 135-142 en 161-165. Prof. Kern publiceerde de oud-Jav. vertaling van dit hoofdstuk van af çl. 21.

De eerste omissie, door Prof. Kirste vermeld, is die van C. 4. In J. leest men, nadat het *Pauşyâkhyâna* met de woorden: „*Iti Pauşyacarita*” is beëindigd, het volgende: „Mojar ta sang daçaswâmi sira kabeh, makâdi ri sang Çonaka, mwangri sang Ugraçrawa mijil ta sira sangke pahoman, maswâgata ri sang Ugraçrawa, athêr asayut mangantyakna ri salawas nikang yajña, tarwihang sang Ugraçrawângher ta sira, matakwan ta sira wangça ni kâwitanira, lingnira *tatrawangça mahêng pûrwam, crotum icchant bhârg-gawah*, (1) nihan kahyun inghulun iri kita, cumaritakna krama ning bhârggawawangça, attatwaning kawitan sanghulun prasiddhân kâjar ing purâna, yatikâ kahyun sanghulun pi-rêngön sanghulun kabeh, matangyan wistârakna denta carita, mangkana ling bhagawân Çonaka. Sumahur sang Ugraçrawa, lingnira, hana sira bhagawân Bhṛgungaranira, brâhmaputra sira, anak bhatâra Brahmâ Sira ta makastri sang Pulomâ” etc. Volgt verder het *Paulomacarita*, met vele atwijkingen, enkele toevoegsels, en eenige omissie's, terwijl ook de volgorde hier en daar een andere is dan in B (na 6, 3 volgt 6, 9 - 6, 14; 7, 1-11 ontbreekt, dan volgt 7, 12- einde; daarna 6, 4-9; vervolgens 't geheele hoofd-

(1) Zie i r. v.d. Tuuk's uitgave van dit gedeelte met toelichting van prof. Kern in Bijdr. Kon. Inst. 3e volgrees, deel VI p. 92 sqq.

(2) De geciteerde çloka is çl. 3 a van C.5.

stuk 8; C. 9 is zeer verkort en C. 10 en 11 ontbreken geheel). (1) Ook in J ontbreekt dus C. 4. 't Verhaal van Pulomâ eindigt in J met: „Nâhan tang Pulomâcaritan ri kawitanta, mangkana pacarita sang Ugraçrawa ribhagawân Çonaka,” waarop de laatste aan eerstgenoemde vraagt hem verder te willen vertellen wat de aanleiding was dat Janamejaya een slangenoffer aanrichtte, en hoeveel slangen daarbij omkwamen (cf. C. 13, 1). Aan dit verzoek

voldoet Ugraçrawa door het Âstikacarita te vertellen. Daar nu—zooals reeds werd meegedeeld—prof. Kirste dit belangrijke Parvan in zijn geheel heeft gepubliceerd volgens Kşemendra's excerpt, kunnen we dit nauwkeurig vergelijken met de oud-Javaansche vertaling, wat een beter inzicht zal kunnen geven in de verhouding van K en J. Kşemendra heeft den inhoud van het Âstika-parvan geëxcerpeerd in 110 çloka's, hoewel het in den gedrukten Bombay-tekst 1177 çloka's bevat. De oud-Javaansche vertaling ervan is geschreven (in 't H.S. van prof. Kern) op 33 lontarbladen, d. i. 66 pagina's, die te zamen ruim 22000 syllaben bevatten. De onderlinge van den onvang verhouding van dit Parvan bij B, J en K is ongeveer uit te drukken in de cijfers 11, 6 en 1.

Om 't overzicht te vergemakkelijken zal telkens een episode van de oud-Jav. vertaling besproken worden, en aan 't eind daarvan 't noodige gezegd worden over de wijze waarop Kşemendra ze exerceerde. Ugraçrawa begint zijn vertelling aldus: „Yeki Âstikacarita, ajarëngu mangke ngaranya, kweh nikang milu kacarita ngke ring Âstikacarita, *nâgatârksyodkawahtantrah*, wtuning nâga, wtu sang Garûða, *kşirodhocçaiçrawantawâ* kaputëran ing kşirârpnawa, lâwan janma sang Uççaiçrawâ, kintu tlas karuhun tang yajñasarppa, yatikâcaritakna ninghulun kabeh. witaning janma sang Âstika, ndya taya nihan wara-

(1) Van deze omissie's maakt prof. Kirste geen melding, zoodat we voorloopig moeten aannemen dat hier J en K niet overeenstemmen.

hakna rirahadyan sanghulun mangke." Een korte inhoudsopgave dus gaat hier vooraf, die noch in B noch bij K voorkomt. De geciteerde *çloka* komt niet voor in dat Parvan, doch gelijkt veel op *çl. 90 b* en *91 a* van 't Parwasamgraha (C. 2).

Daarop begint met „Hana sira brâhmana sang Jaratkâru ngaranira" (waarna de etymologie van den naam Jaratkâru wordt gegeven volgens C. 40, 3) de *geschiedenis van de beide Jaratkâru en de geboorte van Âstika*, die in B tweemaal wordt verteld n. l. C. 13—15 en 45—48. J deelt ze alleen hier aan 't begin van 't Parvan mee. Afgaande op de aangehaalde *çloka*'s en op enkele bijzonderheden is men geneigd te onderstellen dat J den tekst van C. 45—48 heeft gevolgd. Ingevoegd is een herinnering aan C. 40, 8—10 en de vermelding dat juist toen Jaratkâru zich een vrouw zocht van denzelfden naam als hij, vorst Janamejaya pas was getrouwd met Bhâmûstimân. In B wordt aan 't einde van C. 44 't huwelijk van dezen vorst met Wapustamâ vermeld. K vertelt de quintessens van deze geschiedenis, die ook bij hem slechts eenmaal, hier aan 't begin van 't Parvan, voorkomt, in 7 *çloka*'s.

Als Ugraçrawa dit verhaal heeft beëindigd, verzoekt Çonaka hem de geschiedenis van Âstika wat meer in bijzonderheden te vertellen. Deze begint dan de *geschiedenis van Kadrû en Winatâ* ('t eerste gedeelte, in B hoofdstuk 16) met *çl. 4a* van C. 16 te citeeren. Doch alvorens verder te gaan geeft hij eerst een opsomming van Kaçyapa's vrouwen (de dochters van Dakṣa) en van hunne kinderen, die we in B niet hier, doch wel C. 65, 11 sqq. vinden. Maar een vergelijking daarmede doet vele verschillen opmerken: zoo worden in B 13, in J 14 vrouwen van Kaçyapa genoemd en ook vele der namen verschillen. 't Is niet noodig dit in bijzonderheden aan te wijzen, daar in het Kawi-Bal. Wdbk. s. v. *dakṣa* dit invoegsel van J in zijn geheel is geciteerd. Slechts wil ik opmerken dat de lijst van J in verscheiden namen meer

overeenkomt met de corresponderende lijsten in 't Wiṣ-nupurāṇa of in andere Purāṇa's (vooral 't Wāyupurāṇa) dan met die van 't Mahābhārata. (1) Na deze genealogische uitweiding volgt in J geregeld wat B 16, 6 — 23 te lezen geeft. Alleen de beide laatste verzen van C. 16 (cl. 24 en 25) ontbreken hier.

K vertelt hetzelfde in 3 verzen, de ṣloka's 8-11 van zijn Āstikaparvan.

Zonder den overgang dien in B de verzen 1-3 van C 17 aan de hand doen, volgt nu in J de bekende legende van 't karnen van den Oceaan en 't ontstaan van den amṛta (in B hoofdstuk 17-19) Deze werd voor 't grootste gedeelte gepubliceerd door Dr. Brandes (2) en vertaald door Dr. Juynboll. (3) Hier zij daarom slechts gewezen op enkele bijzonderheden. Bij 't karnen komen te voorschijn: mīṇak, ardhacandra bhātari Āri, kostubhāmaṇi en „dhanwantari angīṇḍit ṣweta kamaṇḍalu" waarin de amṛta; maar van het paard, van de surādewi, van Airāwaṇa en 't Kālakūṭa wordt hier niet gesproken. Ook wordt niet vermeld hoe Āiwa zijn bijnaam Nilakaṇṭha verwierf (18, 24-44). Verder is de volgorde anders dan in B: na 19, 2 volgt 19, 10-29, en eerst daarna 19, 3-9 zoodat hier de mythe van Rahu (in J „danawa anak san Wipracitti, matmu tangan lāwan sang Singhikā" genoemd), geheel achteraan komt.

K vertelt deze legende, die hij evenals B aan 't voorafgaande doet aansluiten, in cl. 12-17. Bij 't karnen van den Oceaan komen te voorschijn: ṣaṣāṇka, kaustubha, Lakṣmī, swadhā, dhanwantari, pīyūṣa en aṣwarāja. (4) Ook hier ontbreekt de vermelding hoe Āiwa Nilakaṇṭha kwam te heeten.

Hierna wordt in J de geschiedenis van Kadrū en Winatā voortgezet, zooals B die geeft in C. 20, 1 — 23, 4

(1) Zie Wilson, Vishnupurana p. 122 met de noot.

(2) in Not. Bat. Gen. XXXI p. 114 sqq.

(3) in Bijdr. Kon. Inst. 6e Volgr., deel I p. 79, sqq.

(4) De opsomming van de door 't karnen van den Oceaan ontstane zaken is in de verschillende Purāṇa's telkens verschillend, Zie Wilson, Vishnupurana p. 75-78.

we lezen hier van hun weddingschap over de kleur van het uit den gekarnden oceaen te voorschijn gekomen paard Uccaiçrawas, en hoe Winatâ die de weddingschap verliest, de slavin wordt van Kadrû. Doch de oorzaak waardoor de staart van 't paard ten slotte zwart werd, is hier wel eenigszins anders verteld dan in B (22, 1-3a). (1) De beschrijvende gedeelten C. 21,4—einde 22 ontbreken.

K behandelt dit gedeelte in de çloka's 18-22. De door Holtzman (Mahâbhârata II p. 18) gereleveerde tegenspraak in dit verhaal, zooals B het geeft, is door K vermeden. K vertelt:

Kadrû vloekt de onwillige slangen; maar de overige slangen maken den staart van het paard zwart, waardoor Kadrû ten slotte toch de weddingschap wint. Cf. B 20,1 — 23, 4. 't Verhaal is overigens in K bijzonder kort: 20,9— einde 22 ontbreken zoo goed als geheel.

Met een gedeeltelijk aan 23, 5 beantwoordende çloka begint de *episode van Garuða*, in B 23, 5—34. Verhaald wordt zijn geboorte, wat Agni van hem zegt en hoe de goden hem een hymne toezingen; doch die „pangastuti” van de goden, die in B çl. 15b-26 van C 23 inneemt, is hier ingekrompen tot het citeeren van één Sanskrît-vers (ongeveer çl. 15b en 16a) met vertaling. Garuða, door deze lofprijzing bewogen, vermindert zijn glans (23,-27b) en begeeft zich naar zijn moeder („maturantikamagacchet”, zie 25,1b). 't Geheele hoofdstuk 24 ontbreekt dus. Dan volgt hoe Garuða, bij zijn moeder gekomen, de slangen hoog in de lucht voert, hoe hij besluit voor dezen den amṛta te rooven, maar ent

(1) De betrekkelijke plaats in J is niet duidelijk, waarschijnlijk corrupt

Men leest hier „N han çapa sang Kadrû ring anakureng n'ga. Karengō ta panapanira de bhatâra Bramâ, inanumodha denira ngç'pata. Samangkana tat k la bhagawin Kâçyapa an winch wijawisâ, de bhatâra Brahmâ, aji pangilang wisa makaphala suka ning rat kabeh, de sang kadrû, mangga taya wisan sumirattana wisa, ri buntut ing Uccaiçrawa siniratanya taya, mahireng taya buntut sang Uccaiçrawa dening wisa ning nâga”.

Tusschen „rat kakeh” en „de sang kadrû” schijnt wat uitgevallen te zijn.

slotte, na vele ontmoetingen, door Viṣṇu tot zijn rijdier wordt uitverkoren en verlof krijgt om voortaan slangen te eten. J. sluit zich over het algemeen nauw aan bij B, doch behalve 't geheele C. 24, ontbreken vele kleinere gedeelten, n. l.: 25, 7b — einde; 26, 3-8; 28, 4-9; 29, 8-15a en 32-35; 30, 7 (30, 41-52 volgen pas na 't einde van 31); 31, 1-4; 32, 2-6 33, 25; 34, 1-6, 11-16 en 25.

K deelt den korten inhoud van deze episode mee in de *çloka's* 23-68. Behalve verscheidene min belangrijke stukken ontbreken het geheele hoofdstuk 24; 25, 8- einde; 27, 2-11; 28, 4-9; 29, 32-35; 30, 7 (30, 8-33, 9 uiterst beknopt); 33, 23-34, 6 en 34, 11-16.

Als de vorige episode ten einde is, vraagt Çaunaka hoe het verder ging met de slangen, nadat ze door hun moeder waren vervloekt, en Ugracrawa begint dan met te vertellen hoe de oudste zoon van Kadrû (de naam Çeṣa wordt hier niet genoemd) na vurige ascese van Brahmâ de gunst verwerft dat hij de aarde mag dragen: hij krijgt dan den naam „Anantabhoga.” (1) Dit is de korte inhoud van C. 36, de *zgn. episode van Çeṣa*. C. 35, waarin de namen der slangen, Kadrû's zonen, worden opgesomd, ontbreekt in J. Van C. 36 ontbreekt *çl.* 25.

Bij K luidt *çloka* 69 aldus: „Itiyetân mâtṛçâpasya kâraṇam kîrtitam mayâ, çeṣavâsukikârkoçatakṣakailâdibhaginâm.” waarvan men het tweede gedeelte misschien een zeer beknopt *resumé* van of een vluchtige herinnering aan C. 35 zou kunnen noemen. In *çl.* 70 resumeert hij duidelijk den inhoud van C. 36.

Hierna volgt 't laatste gedeelte van *de geschiedenis van Kadrû en Winatî*: de slangen beraadslagen hoe zij aan Kadrû's vloek kunnen ontkomen. Nadat verschillende voorstellen zijn gedaan, deelt Elapatra mede dat Astika,

(1) Men weet dat op Java thans nog deze slangenvorst als Antâbogî, vorst van de onderwereld bekend is. De naam Anantabhoga komt als zoodanig niet voor in 't Mahâbh., wel Ananta, n. l. C. 36, 24. Hij zal wel ontstaan zijn uit verkeerde opvatting van de samenstelling *anantabhoga* in C. 36, 23b.

zoon van de beide Jaratkâru's, de deugdzaame slangen zal redden bij gelegenheid van 't slangenoffer. Cf. B hoofdstuk 37, 1—40, 9. Maar 37, 2-10, 39, 3 en 4a en 39, 9b—40, 9 ontbreken in J. Na 39, 9a is een kortepassage invoegsel ingelascht, die ik in B niet in dien vorm kan terugvinden. In enkele regels wordt verteld dat, op 't einde van de caturyuga, Parikṣit sterft gebeten door een slang, dat Janamejaya hem opvolgt en met Bhānuṣṭimān trouwt en dat Bāsuki zijn dochter Jaratkâru aan den brahmaan Jaratkâru ten huwelijk geeft, uit welk huwelijk Hastika (Astika) geboren wordt.

Heeft men hier met een invoegsel van den vertaler te doen of was zijn Sanskrt-tekst anders ingericht?

K vertelt hetzelfde in ṣloka 71-78 C.39, 2—40, 9 ontbreekt. De zooeven genoemde passage komt hier niet voor.

Caṇnaka verzoekt nu Ugraçrawa de omstandigheden die tot Parikṣit's dood aanleiding gaven uitvoeriger te willen vertellen, en de laatste (Ugraçrawa) verhaalt dan de geheele *geschiedenis van Parikṣit*, die in B tweemaal — in verschillend raam — vermeld staat, n. l. in C. 40, 10 — 44, 11 en 49, 1—50 einde. In J komen bijzonderheden voor, uit beide lezingen die overigens zeer weinig verschillen: het maakt den indruk alsof de oud-Javaansche vertaler beide lezingen heeft gekend en ze, hier en daar ietwat onhandig tot een samenhangend geheel heeft gecompileerd. (1) Na het eigenlijke verhaal van Parikṣit's dood wordt eerst kortelijk vermeld dat Janamejaya hem in de regeering opvolgt en trouwt met Bhānuṣṭimān, wat men terugvindt in B. 44, 5-11 Daarop volgt, als inleiding op 't slangenoffer, een invoegsel, dat herinnert aan 't laatste gedeelte van het Pausyacarita (3, 171-188): nadat Janamejaya vorst Yudhiṣṭhira van Takṣila (= Takṣaṣila) (2) heeft overwonnen, komt Bhagawân Utangka tot hem en spoort hem aan door een groot slangenoffer zich te wreken op den nāga Takṣaka, die 's

(1) Zie mijn uitgave van Parikṣit's geschiedenis, met vertaling, in Bijdr. Kon. Inst. 6e Volgreeks, V p. 187 sqq.

(2) Zie over dezen vorm Takṣila prof Kern in „Over de oud-Jav. Vertaling v/h Mahābhārata” p. 17 en 28

konings vader heeft gedood. De vorst vraagt dan aan zijn ministers of werkelijk Parikṣit door dien nāga gedood is, en als zij dit bevestigen, besluit hij onmiddellijk een slangenoffer aan te richten. Dit laatste vindt men ongeveer vermeld in C. 50, 33-55. In J zijn dus de beide gedeelten 40, 10—44, 11 en 49, 1—einde 50 tot een doorlopend geheel verwerkt, terwijl de C. 45-48, die voor de tweede maal de geschiedenis van Jaratkāru behelzen, hier niet voorkomen.

Bij K is het juist zoo. In çl. 79-98 wordt de geschiedenis van Parikṣit's dood geregeld verteld, waarop volgt de korte inhoud van 44, 5-11 en 50, 33-55, in één çloka.

Alleen de aan 3, 171-188 beantwoordende passage komt hier niet voor.

Het slot van dit Parvan vormt — in J evenals in B — de geschiedenis van het slangenoffer, in B hoofdstuk 51-58 't Beloop van 't verhaal in J stemt volkomen overeen met B, maar 't is nog al verkort. Afwijkingen zijn: C. 52 ontbreekt; Wāsuki wendt zich om hulp direct tot Astika, niet — zooals in B — eerst tot zijn zuster Jaratkāru, zoodat ontbreekt 53, 20—54, 22. De lijst van de bij 't offer omgekomen slangen (C. 57) is *hier* overgeslagen, zoodat 't laatste gedeelte van C. 56 en C. 58, 5 sqq. een geheel vormen, waarin echter enkele afwijkingen zich vertoonen, o. a. in een geciteerde Sanskṛt-çloka, die ik in B niet kon vinden. Nadat ten slotte is verteld, hoe Astika aan de slangen een gunst vraagt (58, 21), en deze met een kort „astu” zijn verzoek hebben ingewilligd (58, 22-26) leest men „Nāhan tang Astikacarita. Mangkana ling sang Ugraçrawa”, waarmede dus dit Parvan beëindigd is. Doch dadelijk daarop vraagt Çaunaka, ongeveer met de woorden van 57, 1a, naar de namen van de bij 't yajñasarppa omgekomen slangen, en Ugraçrawa vertelt dan, beginnende met 57, 2 te citeeren, zeer in 't kort den inhoud van C. 57 (alleen de hoofden of stamvaders der verschillende slangenfamilien worden bij name genoemd).

K vertelt de geschiedenis van het slangenoffer in cl. 99-110. Veel ontbreekt hier n. l. de inleiding d. i. C 51; verder C 53, 1-10; 53, 20—54, 23 (zie boven) en ook C. 57, de naamlijst der slangen. Of ook hier misschien de inhoud van dit Caput aan 't begin der volgende afdeeling wordt gegeven, kan ik niet nagaan, zoolang geen uitgave van de Bhâratamañjarî in mijn bezit is. Prof. Kirste noemt C. 57 onder de „omissions.”

't Blijkt dus dat de oud-Javaansche vertaling van het Astika-parvan en Ksemendra's extract daarvan vele punten van overeenstemming vertoonen, juist daar waar ze afwijken van den huidige Noordelijken tekst: de volgorde der episoden is geheel dezelfde (die van Jaratkâru slechts eens, aan 't begin, vermeld evenals 't verhaal van Parikṣit's dood), de voornaamste omissie's hebben beide gemeen (behalve C. 35 dat bij K voorkomt, zij 't ook tot een regel gereduceerd (1) terwijl bovendien ook de onderverdeeling van 't Parvan in drie gedeelten, C. 13-15, 16-34 en 35 (of 36) -58 bij beide overeenstemt, zooals later zal blijken.

De volgende afdeeling in J, die — zooals reeds werd opgemerkt — begint met den slangencatalogus, d. i. C. 57, bevat verder C. 60, 17 — einde en ongeveer 't geheele C. 62, vanaf cl. 12, (2). Ontbreken dus: C. 59, waarmede in B juist het Amṣâwatarâṇa-parva aanvangt, en ook C. 61, het bekende Bhâratasûtra. Dit laatste komt ook bij K niet voor. (3)

(1) Over de kleinere omissie's in K valt niet te oordeelen, daar hier de uiterst korte redactie kan hebben geïnculceerd.

(2) Terloops zij opgemerkt, dat hier nog eens de naam Mahâbhârata voorkomt op de plaats die correspondeert met 62, 39.

(3) Wat prof. Kirste (o. c. p. 31) aanvoert om te bewijzen dat Ksemendra, hoewel hij het overslaat toch C. 61 voor zich gehad moet hebben, schijnt mij niet afdoende en het wordt nog minder waarschijnlijk, nu ook J dit hoofdstuk blijkt te missen.

Daarop volgt C. 63, 1-90, de mythe van Uparicara (Jav. Basuparicara) en de geboorte van Wyâsa, die in J met enkele nitzonderingen volkomen als in B verteld wordt. 't Laatste deel van dit lange hoofdstuk daarentegen, n. l. çl. 91-127, waarin de afkomst van de voornaamste personen uit 't epos kortelijk wordt meegedeeld, ontbreekt weer in J evenals bij K. Nadat in J de geboorte van Wyâsa verteld is, leest men: „Ya ta diwyângçawatara ngaran iki, pinuruning watêk dewata. Ri huwusning kşatriya pjah de bhagawân Râmaparaçu, nişkşatriya ikang bhûmi samangkâ” En dan volgt een niet zeer helder, kort verslag van C. 64, in B het laatste hoofdstuk van 't Amçâwataranap.

't Blijkt dus dat J eerst na 63, 91, d. i. dus met C. 64, het Amçâwataranap (in J: diwyângçawatara) laat beginnen, het loopt dan ook door tot einde 67. Na de korte inhoudsopgave van C. 64, waarin een in B niet genoemde detya Nala voorkomt, (1) volgt in J, ingeleid door de woorden „Janmanira mânuşa ya ta warahakêna, janmanikang daitya rumuhun âjarakna,” een lange genealogische lijst van de menschen, waarin de goden en de daitya's zich op aarde incarneerden. Deze lijst beantwoordt aan C. 67 van B, maar is korter. Eerst wordt geregeld weergegeven de inhoud van çl. 4-13a (van Jarâsandha tot Ugrasena), met hier en daar enkele toevoegsels en Cedi in plaats van Çiçupâla. Maar dan zet J de lijst voort met Wrêhaspati, d. i. çl. 69, de omissie van 13b-68 is misschien hieruit te verklaren, dat zoowel in 13a als in 67b. Ugrasena genoemd wordt. Vervolgens stemt J weer met B overeen tot aan çl. 90. Maar çl. 90-109, behelzende de namen der 100 Kaurawa's en 't huwelijk van Duḥçalâ, ontbreken: alleen Duḥçâsana wordt genoemd. Daarna loopt de lijst weer geregeld door tot 't einde, slechts zijn weggelaten alle niet direct tot 't onderwerp behorende uitweidingen, als 113b-125 en 136-149, en in de namen zijn enkele afwijkingen. (2)

(1) Dit gedeelte is afgedrukt in het Kawi-Bal. Wdbk. s. v. *Nala*.

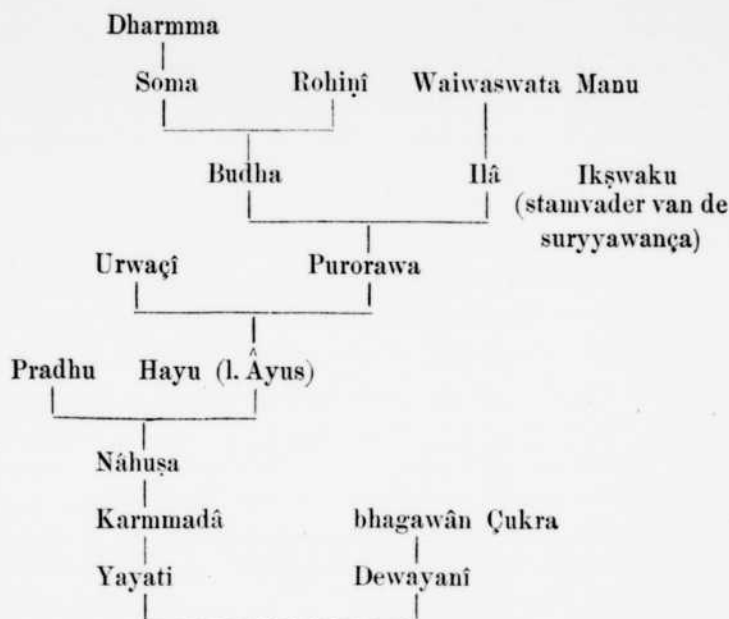
(2) Zie Kawi-Bal-Wdbk. s. v. *nala*.

Aan 't eind van deze lijst leest men: „*Angcāwatāraraia. Nāhan tangangcāwatāra ngaranya, panuruning dewatā ring mārtyaloka. Ya ta mātra ikā dening mecarita. Nahanta ling sang Wesampāyana.*” Daarna begint de geschiedenis van Çakuntalā, met de woorden van 68, 2a.

De door J Angcāwatara genoemde afdeeling loopt dus van C. 64 tot C. 67 einde, maar noch C. 65 noch 66 komen hier voor. Bij K ontbreekt alleen 66, opmerking verdient nog dat in dit gedeelte geen enkel Sanskrt- vers wordt aangehaald. (1)

De *geschiedenis aan Çakuntalā en Duçwanta* (niet Dusyanta zooals in B) vertoont in J geen noemenswaardige afwijkingen van onzen Sanskrt-tekst, slechts enkele onbeduidende omissie's. Cf. B. 68-74. Doch hierop volgt in J een *geslachtstijl*, die wat de plaats waar zij voorkomt aangaat, beantwoordt aan C. 75 van B. doch wat den inhoud betreft slechts in zooverre met het in dit hoofdstuk meegedeelde overeenstemt, dat ook zij de voorouders noemt van Yayāti, die in 't volgende verhaal (C. 76-93) een hoofdrol vervult, doch overigens zijn de afwijkingen vele en niet onbeduidend, terwijl ik de geciteerde Sanskrt-verzen in B niet heb kunnen terugvinden. Janamejaya begint met een (in B niet te vinden) cloka te vragen naar zijn voorouders, vanaf Soma, „want mijn voorouders behooren tot somawangca.” Waicampāyana vertelt dan dat hij indertijd's konings afkomst heeft vernomen van Krēṣṇa Dwaipāyana. Wat hij daarop meedeelt is aldus in tabelvorm te brengen:

(1) In 't algemeen wijken die passagei, waarin geen enkel Sanskrt vers voorkomt, het meest af van onzen Sanskrt-tekst. Men is geneigd te veronderstellen, dat de oud-Jav. vertaler zulke gedeelten uit zijn geheugen opschreef, althans zonder zijn Sanskrt-origineel te raadplegen.

Vergelijking met C. 75 doet eenige merkwaardige verschillen opmerken. De naam Budha is in C. 75 overgeslagen: daar geldt Ilâ als de vader zoowel als de moeder van Purûrawas (Vgl. hierover Holtzmann, Mahâbhârata II p. 26.) (1) De vrouw van [^]Ayus, in C. 75 Svarbhânawî (dochter van Svarbhânû) genoemd, heet in J Pradhu. Voorzoover bekend wordt alleen in Harivaṇṇa 28=1476 Svarbhânû's dochter genoemd: daar heet zij Prabhâ, (2) waaruit Pradhu zou kunnen verbasterd zijn. Verder is in J tusschen Nahusa en Yayâti nog Karmmandâ ingeschoven; deze naam zou kunnen ontstaan zijn door verkeerde lezing van C. 75, 28b waar staat: „(Nahusaḥ) rṣin karam adâpayat.”

Van wat C. 75, 31 tot einde verhaald wordt, meldt

(1) In 't Dronaparva c. 144, 4sqq wordt in een korte genealogie Budha wel genoemd, in çl 7 van c. 95 van 't Âdip. daarentegen, weer niet

(2) Zie prof. Speyer, Le mythe de Nahusha, in Actes du 6e congrès international des Orientalistes, III 2e Section, p. 86.

J niets: na gezegd te hebben dat Yayāti trouwde met Çukra's dochter Dewāyani, gaat hij onmiddellijk over tot de uitvoerge vertelling van Jayāti, Dewāyani en Çarmiṣṭhā.

Men moet wel veronderstellen dat J voor deze genealogie van 't somawangea een andere bron heeft gebruikt. Of K hier ook afwijkt van onzen Sanskṛt-tekst, wordt door prof. Kirste niet vermeld.

De geschiedenis van Yayāti, is in J verteld grootendeels zooals zè in C. 76-93 van B beschreven wordt, met één belangrijke uitzondering: van wat B in C. 88, 6 einde 92 verhaalt geeft J een lezing, die overeenkomt met C. 121, çl. 1—19 van het Udyogaparvan. Verder zijn er verscheidene onbeduidende omissie's, o. a. ontbreekt C. 79 en 85, 19—86, en eenige afwijkingen en toevoegsels, waaronder een merkwaardige later zal besproken worden. K schijnt in dit gedeelte geen enkele omissie te hebben.

Van de *twee geslachtslijsten der Paurava's*, medegedeeld in C. 94 en 95 van B heeft K alleen de laatste. In J wordt na de geschiedenis van Yayāti vermeld, hoe Janamejaya vraagt naar het „Puruwangea; en Waiçampāyana, na herinnerde hebben dat van Yadu de Yādawa, van Turwasu de Yāwana, van Druhyu de Bhoja en van Anu de Mleccha afstammen (waarbij Sanskṛt-strophen geciteerd worden die men ongeveer terugvindt in C. 85, 34) begint dan: „Muwah sira sang Puru ucapēn wkanira“, waarna een geslachtslijst volgt, geregeld loopend van Pūru tot Parikṣit, en die over 't algemeen overeenkomt met C. 95, 11-84. Ook hier ontbreekt dus C. 94. Maar in den vorm der namen zijn verscheiden afwijkingen en ook ontbreken vele schakels in de geslachtsketen. De lijst is geciteerd in 't Kawi-Bal, wdbk. s. v. *campā*, doch aangezien juist in deze geslachtslijst ook Kṣemendra vele afwijkingen van B vertoont (1) schijnt het wenschelijk de drie lijsten (volgens B, J en K) hier gedeel-

(1) Prof. Kirste gaf vele namen van deze lijst onder „The Proper Names“ p. 39-40 van de Contributions.

telijk naast elkaar uit te zetten. Alleen de voor ons doel belangrijke namen zijn gekozen.

<i>B. hoofdst. 95.</i>	<i>J.</i>	<i>K.</i>
Pracinvân	Pracinvân(ta)	Prachidhanvan
Samyâti	Sampâyanî	Samyâti
Ahamyâti	Garhaspati	Aṣamyâti
Jayasena	—————	—————
Awâcina	—————	Arâdhîna of Arâchîna (1)
Ariha	—————	—————
Mahâbhauma	————— (2)	Mahâbhauma
Ayutanâyin	Hayutanayi	Ayutanâmin of Ayuta- yajin.
Kâmâ, gemalin v/d		
vorige	Campa	Kâma.
Akrodhana	—————	Akrodhana.
Dewâtithi	—————	Dewâtithi.
Ariha II	Hrêdwa (3)	Pada of Rîcha.
Rkṣa	Rêkṣa	Dakṣa of Kakṣa.
Tamsu	Trasnu	Trasu of Trapu.
Ilina	Hilina	Nalina of Kulina.
Rathantari	Upadhanawî (4)	Rathantari.
Duṣyanta of Duṣm.	Duṣwanta	Dushvanta of Duḥkanta.
Sunandâ	Watsa	Sunandâ.
Bhumanyu	—————	Bhimanyu.

(1) Prof. Kirste geeft soms twee namen, als zijn twee HSS. onderling verschillen.

(2) Maar „Sarwabhoma's" gemalin heet in J.—Sarwajûanî, dochter van Frasenajit, terwijl in B Mahâbhauma's gemalin Suyajîta, dochter van Prasenajit heet. Hier is dus verwarring der beide op bhoma (bhauma) eindigende namen.

(3) Dr v. d. Tuuk (K. B. Wdbk. s. v. campā) meent dat Hrêdwa staat voor Akrodhana, maar uit den naam van zijn gemalin (sangdwâwâ, anak sang Angga) blijkt dat hij de plaats inneemt van Ariha II in B.

(4) v. d. Tuuk (l. c.) verwijst hier naar Wisṇupurâna, ed. Wilson p. 147.

Wikuṇṭhana	Wikûñcana Wikuñjana Wiçûñcana	Wikuñja of Wikuñcha.
-----	Dhumrākṣa (1)	-----
Widura /of Widu- râtha/	-----	-----
Anaçwan	-----	Abhishvan.
-----	Suyaça, z. v. Pa- rikṣit (2)	-----
Pratiçrawas	-----	-----
Bhîṣma	Bhîṣma	-----

Een vergelijking van de kolommen van deze lijst onderling doet zien dat—hoewel J. en K. meermalen zelfstandig elk afzonderlijk afwijken van B—zij toch in vier gevallen dezelfde omissie's vertoonen, terwijl verder enkele afwijkingen in den vorm der namen bij beiden verrassend overeenstemmen. Vooral belangrijk—omdat hier niet meer aan toeval te denken is, zijn Trasnu en Trasu tegenover Tamṣu, Wikuñja(na) of Wikuñcana tegenover Wikuṇṭhana, en ook Duçwanta en Dushvanta tegenover Duṣyanta of Duṣmanta.

Na deze laatste genealogische lijst begint de eigenlijke voorgeschiedenis der Pâṇḍawa's, die verder—mèt de ingevoegde episoden—het geheele Adiparwa in beslag neemt. Om niet al te uitvoerig te worden, zal ik de in dit tweede gedeelte van het oud-Javaansche Adiparwa opgemerkte omissie's kortelijk meedeelen in een lijst, die tevens—ter vergelijking—de omissie's van K zal vermelden, voorzooft ze mij bekend zijn uit prof. Kirste's opgaven, aangevuld met enkele, door Dr. Winternitz verstrekt in

(1) J noemt drie vrouwen van Ajamiḍha, n. l. Ailâ, Dhuminî en Keginî, en vermeldt Dhumrākṣa als zoon v. Dhuminî. Ook hier verwijst v. d. Tuuk naar Vishnupurana, p. 452.

(2) Hier is een vergissing begaan. In B heet Parikṣit's vrouw Suyaçâ, in J Udayinî. De naam van P's gemalin is door J. opgevat als naam van zijn zoon.

zijn reeds geciteerde „Notes on the Mahâbhârata” (1) Daarna zullen enkele afwijkingen nog nader besproken worden. Tusschen haakjes noem ik die gedeelten, die in 't oogvallend kort zijn meegedeeld.

Omissie's

in J.

bij K.

C. 100, 1-18.

104, 23-41 en 53-56

C. 104 gedeeltelijk (2)

109. 1-15

109, 26-110, 8

116

118, 9- ongeveer 27

119, 2-22

120, 1-25

C. 120, 1-25 (3)

122, 23-31

123, 49-73

(126, 1-21 zeer kort)

(127, 1-128, 4 zeer kort)

128, 13-52 en 128, 59-129, 36 C. 129

131, 40- einde

(135, 21-einde zeer kort)

137, 22-25

(138, 6-61 zeer kort)

(1) De schrijver geeft in deze „Notes” een critisch overzicht van de hoofdstukken en plaatsen van het Mahâbhârata, die betrekking hebben op het gebruik van de Niyoga en op dat van de Polyandrie. Waar het in zijn betoog te pas komt wijst hij er tevens op dat sommigen van die plaatsen in Ksemendra's Bhâratam 'njari ontbreken. Daar nu de door hem genoemde omissie's van K. (o. a. een gedeelte v. C 104, en C. 120, 1-25) niet door prof. Kirste als zoodanig vermeld worden, mogen we aannemen, dat prof. Kirste slechts de allervoornaamste omissie's [bijna uitsluitend die van geheele hoofdstukken] heeft vermeld, zoodat dus ongetwijfeld eene nauwkeurige lezing van Ksemendra's Adiparva nog verscheidene omissie's zou aan 't licht brengen.

(2) Zie Winternitz „Notes” p. 724.

(3) Winternitz o. c. p. 727 en 730.

in J.	bij K.
139	139
140	140
141, 128	141, 1-19
145, 2-19	
147, 5-ongeveer einde	
149	
151, 20-einde	
(157, 8-159, 19 zeer kort)	
162, 1-163, 3 (166 zeer kort)	
170, 59-80	
174, 5-175, 3	
	182
184, 1-185, 5	
186	
191, 6-15	
196, 6-18	Een gedeelte van C. 196 ⁽¹⁾
197, 44-198, 5	197, 44-einde.
199, 5-12	
200, 1-8 en 11-16 (200, 28-201, 20 zeer kort)	
202, 1-21	
204, 13-einde (207, 10-einde zeer kort)	
208, 19-209, 2 (209, 27-210, einde zeer kort)	

(1) Winternitz Notes p. 740 zegt alleen dat in K. geen melding gemaakt wordt van de geschiedenissen van Jaṭilā Gautamī en van Vārksī. Deze worden in B genoemd juist in dat gedeelte van C. 196, dat in J ontbreekt. (cf. 14 en 15).

(213 zeer kort)

217, 25-34

220, 1-6

221, 55-57 en 81-85

222, 1-13

233, 12-224. 12

223, 1-234, 17.

Hiermede zijn, naar ik vertrouw, wel ongeveer alle omissie's van J. die van eenige beteekenis zijn, genoemd, hoewel de mogelijkheid blijft, dat misschien 't een of ander nog de aandacht ontgaan is of niet juist is aangegeven: 't is bijna ondoenlijk uit een „vrije” vertaling — wat J. is — in elk geval volkomen nauwkeurig op te geven, welke verzen van 't origineel wel, welke niet in de vertaling vervat zijn. Verscheidene kleinere naar mijn inzicht volkomen onbeduidende uitlatingen heb ik met opzet niet genoemd.

Omtrent enkele afwijkingen schijnt het wenschelijk uitvoeriger te spreken.

De inhoud der hoofdstukken 101 en 102 is in J zeer verward weergegeven: J heeft Wicitrawīrya verward met zijn broeder Ditrāṅgada, en ook de zusters Ambikā en Ambalikā (J: Ambilikā) met elkaar verwisseld, terwijl de volgorde der vermelde feiten een geheel andere is dan in B. Over een lang invoegsel, dat in dit verhaal is ingelascht, zal later gesproken worden.

Het verhaal van Dirghatamas (C. 104), dat ook in K afwijkt en gedeeltelijk ontbreekt, is in J verward en op vele punten verschillend van B.

De lijst der Kaurawa's (C. 117) is in J niet volledig: er worden slechts 83 namen opgegeven. Na C. 117 volgt C. 113-114, 11 dat vroeger was uitgelaten.

De omissie van 120, 1-25 in J zoowel als in K is belangrijk, in verband met het betoog van Dr. Winternitz in zijn „Notes.”

Terwijl in K — volgens prof. Kirste — 't geheel C. 129 ontbreekt, mist men bij J 't laatste gedeelte van C. 128 en 129 tot cl. 36. Dit vereischt toelichting. Nadat in J is

verteld, hoe de Pândawa's vooral Bhîma, na hun terugkeer te Hastinapura — hoewel nog knapen — al meer en meer den tijd van Duryodhana opwekken, daar zijn eigen zonen (de 100 Kaurawa's) in alles blijken hun minderen te zijn en de woeste Bhîma hen die minderheid dikwijls hardhandig doet gevoelen, volgt de beschrijving van de listige middelen, door Duryodhana aangewend om Bhîma te dooden (cf. B hoofdst. 128, 25 sqq.) Als Bhîma eens speelt aan den oever van de rivier, geeft D. hem een bedwelmenden drank te drinken, waardoor hij in een diepen slaap valt, zoodat D. hem zonder moeite kan binden en in 't water werpen. Doch Bh. weet weer aan land te komen, verbreekt zijn banden en gaat weer slapen. Dan wordt hij gebeten door vergiftige slangen, maar hun beten deren hem niet: hij ontwaakt en bevrijdt zich. Nog eens beproeft Suyodhana (=Duryodhana) een list: hij mengt een zwaar vergif in 't eten dat hij Bhîma voorzet. Deze, hoewel gewaarschuwd door Yuyutsu, die den Pândawa's gunstig gezind is, eet ervan, doch zonder nadeelige gevolgen te ondervinden. Zoo gaat D. voort met 't beramen van snoode aanslagen op Bhîma's leven, maar steeds missen zij doel. En de Pândawa's houden op raad van Widhura (=Widura) dit alles geheim voor Bhîma. Onmiddelijk hierop volgt de korte mededeeling dat de Pândawa's en de Kaurawa's gaan leeren bij Krépa, van wien dan wordt verteld wat in C. 130 te lezen staat. — Vergelijking met B doet zien dat in J absoluut ontbreekt het vreemde verhaal, hoe Bhîma na bedwelmd te zijn, in het verblijf der slangen terecht komt, daar 8 dagen vertoeft en ten slotte door de nâga's weer naar de aarde teruggebracht wordt, d. i. C. 128, 59-129, 36 (1) Bij K schijnt alleen C. 129, maar dit ook geheel te ontbreken, wat een stoornis te

(1) Toch hebben de Javanen deze geschiedenis gekend, zooals blijkt uit de Lakons „Obongobongan bale si Gala-gala" en Pândawa duli" (23 schetsen Te Meche'en p. 136 en p. 252). Cf. prof. Kern, Een Indische Sage in Javaansch gewaad p. 26.

weeg brengt in den loop van 't verhaal die men in J niet vindt.

Merkwaardig is de overeenstemming van J en K in de omissie der hoofdstukken 139, 140 en 't begin van 141. C. 139 beschrijft (in B) de deugden en heldendaden der jeugdige Pāṇḍawa's, nadat Yudhiṣṭhira tot kroonprins is verheven. In C. 140 leest men hoe Dhṛtarāṣṭra, ongerust over de toenemende macht en populariteit der Pāṇḍawa's, zijn minister Kanika over deze zaak raadpleegt. Deze maant hem aan tot groote voorzichtigheid, en vertelt ter illustratie de fabel van den slimmen jakhals. 't Eerste gedeelte van C. 141 (gl. 1-ongeveer 19) geeft een kort overzicht van den inhoud van 't Jatugṛha-parvan (141 — 151). Van dit alles vindt men noch bij K, noch in J. iets vermeld. In beide J. zoowel als K. volgt na 't verhaal van den krijgstocht tegen Drupada (C. 138) onmiddellijk het Jatugṛha-parvan, beginnende daar waar de eigenlijke uitvoerige vertelling van het lakhuis een aanvang neemt: K. begint met 141, 20, J. met 141, 29 waarbij wordt geciteerd gl. 32a.

Waar over 't algemeen zooveel overeenstemming heerscht in de omissie's tusschen J. en K. is het dubbel opvallend, dat C. 182 bij K. ontbreekt, terwijl het in J. wél voorkomt. Dit hoofdstuk bevat het verhaal van den brāhmaṇa, die door Kalmāṣapada verslonden wordt. J. geeft het ongeveer zooals het ons uit B. bekend is; alleen gl. 23-26 ontbreken, terwijl vóór C. 183 't een en ander is ingevoegd, dat hier in B. niet voorkomt, en waarvan de quintessens is dat Wicitraratha (= S. Citraratha) aan Arjuna den raad geeft een huispriester te nemen. Overigens vindt men in de vertelling van Kalmāṣapāda in J. nog al afwijkingen van B. vooral in de volgorde der verschillende gedeelten van 't verhaal (op 177,16 volgt eerst 178,1-8 en dan pas 177, 17 sqq.), en C. 184,1-185,5 en 191,6-14 ontbreken. (1)

(1) Cf. Winternitz Notes p. 736 en 737.

Van C. 196 vindt men in J. alleen het begin en het eind. Terwijl Drupada met Yudhiṣṭhira aan 't redenceren is over 't al of niet geoorloofde van Draupadi's huwelijk met de 5 Pândawa's, verschijnt plotseling bhagawân Byâsa. Drupada vraagt zijn opinie en Byâsa antwoordt met de woorden van *çloka* 20b, waarna hij den koning meeneemt naar een afzonderlijk vertrek en hem het Pâncendropâkhyâna vertelt. Hier wordt dus niets verteld van de adviezen in deze kwestie, gegeven door Drupada, Yudhiṣṭhira en Kunti, (cl. 6-18) zoodat ook de vermelding van Jaṭilâ en Vârṣi hier gemist wordt, evenals bij K.

Van het verwarde en onsamenhangende Pâncendropâkhyâna (C. 197) wordt in J de inhoud ongeveer zooals in B meegedeeld, maar men krijgt den indruk dat de vertaler het niet goed begrepen heeft (wat hem trouwens niet zwaar mag worden aangerekend, men zie slechts Winternitz „Notes” p. 741 sqq.): ook J 's lezing is zeer onduidelijk. De namen der vijf Indra's worden niet genoemd (cf. Winternitz o. c. p. 744, noot 2). Het verhaal eindigt in J aldus: Nadat Drupada door Byâsa begiftigd met „dura-darçana”, de Pancendra's met eigen oogen heeft aanschouwd, is hij overtuigd, dat zijn dochter met de 5 Pâṇḍawa's tegelijk moet trouwen; hij werpt zich voor Byâsa's voeten en geeft zijn toestemming tot 't huwelijk (cl. 43).

Daarop volgt: „Sukṣma ta bhagawân Byâsa ri palinggihanira. Datēṅ pwang çubhadiwasa, kinon ta ðanhyang purohita magawaya wiwâhamanggala, mwang homa widhi-widhâna, saha prayojananing yajña mapakneng pawarangan. pinarigrahakē ta sang Dropadi mwang sang Pañcapâṇḍawa” In J ontbreekt dus, evenals bij K cl. 44-53 van C. 197, waarin Vyâsa, ter rechtvaardiging van Draupadi's voorgestelde polyandrie, de legende vertelt van de kluizenaarsdochter, die lang te voren door Çiwa bestemd was om in een latere geboorte vijf mannen tegelijk te hebben, omdat zij vijfmaal gezegd had: „Geef mij een man.” Dezezelfde legende wordt in 't Mahâbhârata nog

eens meegedeeld, n. l. in C. 169, 6 sqq., waar Wyása ze aan de Pândawa's vertelt. Op deze plaats vindt men ze zoowel bij Ksemendra als in J. (1).

't Voorafgaand onderzoek leerde dat van de 14 door prof. Kirste genoemde omissie's van geheele adhyaya's of grootere gedeelten in de Bhāratamānjari er 12 ook in 't Oud-Javaansche Adiparwa worden gevonden, (2) terwijl één hoofdstuk (C. 57) dat bij K ontbreekt, in J wel voorkomt, maar toch op een andere plaats dan in onze MBh. teksten. Bovendien werden de enkele geheel terloops door Dr. Winternitz vermelde omissie's eveneens in J. opgemerkt.

En het eenige Parvan, waarvan de tekst volgens K. en volgens J. nauwkeurig kon vergeleken worden, bleek in bijna alle opzichten opvallend overeen te stemmen. Op grond hiervan meenen we wel als zeker te mogen aannemen, dat een geregelde vergelijking van 't Adiparwa volgens J. en volgens K. nog vele andere gemeenschappelijke omissie's zou aanwijzen, die we nu slechts in J. konden opmerken. Dat deze groote overeenstemming tusschen J. en K. óp 't gebied van omissie's louter aan 't toeval zou te wijten zijn, is minstens onwaarschijnlijk.

2 De toevoegsels.

De door prof. Kirste in Ksemendra's extract opgemerkte „additions” zijn voor ons van geen belang, 't zijn meestal korte opmerkingen, een enkele maal uitvoeriger beschrijvingen, die door hun meer poëtischen lyrischen toon vreemd aandoen te midden van den overigens tamelijk dorren en la-

(1) Opmerkelijk is dat op deze plaats in J werkelijk vijfmaal achtereen staat: „patindehi, patindehi, patindehi, patindehi, patindehi,” evenals in het Brahmavaivarta-Purana, in onderscheiding van het Mahabharata, dat in dit opzicht en in C. 169 en in C 197 onduidelijk en onsaamenhangend is. Zie Winternitz, Notes p. 752.

(2) Waar zooveel omissie's aan K en J gemeen zijn, schijnt de onderscheiding van prof. Kirste in omissie's welke bijzondere aandacht verdienen, en die welke eenvoudig 't gevolg zijn van Ksemendra's pogen om herhalingen te vermijden, voldoende grond te missen.

konieken verhaaltraut, en juist daardoor zich gemakkelijk doen kennen als persoonlijke ontboezeming van den dichterschrjver: nu en dan liet hij zich verleiden in een paar verzen zijn eigen door 't verhaal gewekte overdenkingen onder woorden te brengen of een proeve van zijn descriptief talent in te voegen; soms ook heeft een treffend voorval hem een didaetische opmerking ontlokt en geeft hij „de moraal” van de geschiedenis. (1)

Deze additie's vindt men dan ook geen van alle in de Oud-Javaasche vertaling, wat reeds *à priori* te verwachten was. Wel worden ook in J. hier en daar kleinere en grootere toevoegsels aangetroffen, doch die zijn van een geheel anderen aard, in overeenstemming trouwens met het totaal verschillend karakter en doel van de beide extracten.

Men vindt in J. sommige episoden uitvoeriger verhaald dan in ons Mahâbhârata, dikwijls ook verrijkt met toevoegsels, die op de corresponderende plaatsen in 't Sanskrt gedicht niet voorkomen.

De meeste van die uitbreidingen en toevoegsels blijken te zijn ontleend aan andere plaatsen van het groote epos: de oud Jav. vertaler heeft ze eenvoudig ingelascht daar, waar hij dat ter opheldering of nadere toelichting van 't verhaalde noodig achtte; andere echter worden nergens in ons Mahâbhârata teruggevonden en moeten dus (indien ze niet in het door den vertaler gebruikte Sanskrt origineel voorkwamen, wat niet waarschijnlijk is) of uit andere bronnen, (2) of aan de— in des vertalers tijd — op Java gangbare mondelinge traditie ontleend zijn.

Behalve deze additie's welke alle—ook al vindt men ze niet in 't Mahâbhârata—duidelijk hun Indische afkomst verraden, ontdekt men bovendien nog verscheidene klei-

(1) Over den aard van dergelijke toevoegselen in Ksemendra's *Bṛhat-kathā*, zie men Sylvain Lévi in *Journ. Asiat.* 1885, VI p. 418 sqq.

(2) Meermalen schijnt—vooral bij namen en geslachtslijsten, een der *Purāṇa*'s de bron geweest te zijn waaruit de Jav. vertaler zijn kennis putte.

nere additie's die aan den Javaanschen vertaler (of een lateren copist) zelf zijn toe te schrijven; het zijn vooral naieve, dikwijls eenigszins schoolmeesterachtige opmerkingen, een soort korte commentaren op het verhaal, blijkbaar ingevoegd ter onderrichting van de lezers of toehoorders, en waarin de Javaansche opvatting van feiten en personen zich duidelijk uitspreekt; een enkele maal ook vindt men een uitbreiding van het origineel, die bewijst dat locale zeden en gewoonten op de vertaling (of op een latere copie) hebben geïnculceerd.

Een kenschetsend voorbeeld van zulk een inwerking is het volgende: In C. 76, cl. 67 verbiedt bhagawân Çukra den brahmanen het drinken van wijn of geestrijke dranken (*surâ*); in J. is dit verbod uitgebreid tot het drinken van „*sajóng, twak waragang bedyag, twak ing tal, buður*” en het eten van van 't vleesch van tamme varkens (*daging ing celeng ngumah*). Een ander voorbeeld is de beschrijving van Karna's koningswijding (cf. in B. hoofdst. 136, 37-39).

Een typisch-Javaanschen commentaar vindt men o. a. na de beschrijving van Draupadi's huwelijk met de 5 Pândawa's (C. 192), waarna vermeld wordt (volgens 199, 1) dat vorst Drupada nu zijn vroegere bezorgdheid over dit vreemde huwelijk heeft afgeschud, volgens de Indische bedoeling, omdat het bleek dat dit vijfmannenstelsel geen aanleiding gaf tot twist; doch de Jav. vertaler, van zijn standpunt oordeelend, motiveert aldus: „*Apan agöng manahnira, makamantu sang Pândawa kalima*” (want hij was trotsch, dat hij de 5 PP. tot schoonzoons had.)

Toevoegsels of uitbreidingen van de eerstgenoemde categorie (aan indische bronnen ontleend) zijn o. a.

De legende van Paraçu--Râma (2,3—16) is in J uitgebreider verteld dan in B. 't Blijkt niet wat de bron was.

In de korte opsomming van de achtereenvolgende bevelhebbers der Kaurawa's in den grooten strijd (2,30 sqq.) geeft J over elk van hen eenige bijzonderheden, die in B. niet hier, wel op andere plaatsen worden vermeld.

Over de additie's achter 13, 11, 16, 5 en 44, 11 werd reeds gesproken. In de geschiedenis van Çāntanu worden tweemaal de namen der „Aṣṭabasu" (de 8 Vasu's) genoemd, terwijl ze in B. op deze plaats (C. 98—99) niet voorkomen, wel daarentegen in C. 66, 18. J. moet hun namen echter aan een andere bron ontleend hebben, blijkens de afwijkingen (o. a. Apah in plaats van Aha, waarin J. overeenstemt met 't Wiṣṇupurana, ed. Wilson p. 120).

Deze voorbeelden zijn voldoende om een denkbeeld te geven van den aard der additie's in J. Slechts één zeer uitgebreid toevoegsel vereischt een afzonderlijke bespreking.

Nadat is verteld hoe Bhīṣma de drie dochters van den vorst van Kāci, Ambā, Ambikā en Ambilikā (Sanskrt Ambalikā) heeft geschaakt en, als hij deze wil doen trouwen met zijn beide stiefbroeders, (1) de oudste der prinsessen (Ambā) beslist weigert zich te laten uithuwelijken, volgt er — in plaats van wat B. in el. 60 b — 64 van C. 102 te lezen geeft — een verhaal, dat in 't kort aldus luidt: Ambā geeft haar wensch te kennen door Dewabrata (= Bhīṣma) tot vrouw genomen te worden, welk verzoek deze echter niet mag inwilligen, volgens een vroeger afgelegde gelofte, (2) Hij tracht haar te ontvluchten, doch zij volgt hem. Eindelijk komt hij, steeds nog door de verliefde prinses achtervolgd, aan de kluizenarij van bhagawān Rāma-parācu (= Rāma Bhārgawa), (3). Deze doet alle moeite om hem te bewegen het meisje maar aan te nemen, en als Bhīṣma halsstarrig bij zijn weigering volhardt, volgt er een gevecht.

(1) In J. Citrāṅgada en Citrawiryā (= S. Wicitrawiryā). Volgens B. zijn ze alle drie voor Wicitrawiryā bestemd, daar Citrāṅgada reeds dood is (C. 101, 9-10). J. voegt de mededeeling van C. 's dood in het bedoelde toevoegsel in.

(2) Hier wordt 't verhaal afgebroken door de vermelding van Citrāṅgada's en Citrawiryā's huwelijk respectievelijk met Ambikā en Ambilikā.

3 Nogmaals wordt hier 't verhaal afgebroken, doordat in 't kort de geschiedenis van Citrāṅgada's strijd (met den gandharwawapati zijn naamgenoot) en dood ingevoegd wordt. (C. 101, 7-10).

waarin Dewabrata overwinnaar blijft. Na afloop verlaat hij Râma's kluizenerij, wederom gevolgd door Ambâ. Zachte vermaningen om haar tot terugkeer te bewegen hebben geen uitwerking. Daarom neemt hij tot bedreiging zijn toevlucht: hij spant zijn boog, en legt zijn pijl op haar aan, in de hoop haar daardoor bang te maken. Doch geheel tegen zijn bedoeling ontglipt de pijl uit zijn zweeterig geworden hand en tref Ambâ midden in de borst. Stervende zegt zij tot haar onwillekeurigen moordenaar: „Later zal ik geboren worden als Çikaṇḍi, zoon van vorst Dru-pada. Zoo zal ik medestrijden in den grooten oorlog en u Dewabrata! dooden.” En daarop sterft zij.

Absoluut vreemd is dit verhaal ons niet. Het stemt in de hoofdlijnen overeen met wat men leest in 't bekende Ambopâkhyâna van het Udyogaparwa (Mahâbhar. V 173, sqq. hier door J gevolgd tot aan 't eind van C. 187). De oud-Jav.-vertaler moet deze trouwens overoude - legende gekend hebben. Toch is hij op vele punten belangrijk daarvan afgeweken, vooral in het laatste gedeelte: in 't Ambopâkhyâna gaat Ambâ, als het Râma Paraçu niet gelukt is Bhîsma te dooden, langen tijd ascese uitoefenen en stort zich ten slotte in een door haar zelf aangelegd vuur; een geheel ander einde dan de dramatische ontknooping van J. (1) Hoe komt dat slot van Ambâ's geschiedenis in J zoo ongewoon sterk af te wijken van het toch zoo oude en van oudsher bekende Ambopâkhyâna? Heeft men hier te doen met een later invoegsel van een afschrijver, die 't verhaal gaf of uitbreidde volgens den vorm, die het in zijn tijd op Java onder invloed van de wayang had aangenomen? Ik durf niet te beslissen, maar wil alleen op enkele opgemerkte feiten de aandacht vestigen.

(1) De oud-Javaansche vertaling van het Udyogaparwa loopt in geen enkele bekend HS. verder dan tot aan 't gevecht van Bhîsma met Râma d. i. C. 178, einde zoodat juist 't voor ons belangrijke slot van het Ambopâkhyâna ontbreekt. Het eerste gedeelte dat wel in vertaling aanwezig is, volgt 't Sanskât-origineel op den voet.

In de geheele episode wordt geen enkele Sanskṛt-çloka geciteerd en wat in J wordt meegedeeld van den inhoud der C. 101 en 102 van B is over 't algemeen verward en hier en daar afwijkend. Citrangada en (Wi) citra wirya worden aanhoudend verward. (1)

Het laatste gedeelte, de ontkenning, herinnert wat den vorm en de techniek van 't verhaal betreft sterk aan dergelijke echt-Javaansche verhalen in śrat-kaṇḍa's en lakons. De „truc", om een stervende een bedreiging van latere wraak — door middel van wedergeboorte — te laten doen, die tevens als een voorspelling (à posteriori) wordt voorgesteld, wordt in de Javaansche tooneelliteratuur telkens en telkens weer aangewend. In de lakon „Abiāsa" (ed. Humme p. 39-40) wordt de dood van Ambilika, die daar de plaats van Ambā inneemt — evenzoo als hier verteld.

Zouden deze feiten ons al tot de conclusie kunnen leiden dat men hier werkelijk aan een latere invoeging of uitbreiding moet denken, daartegenover staat de omstandigheid dat taal en stijl van dit gedeelte in niets van de gewoonte afwijken, geen enkelen jongeren vorm of uitdrukking vertoonen.

3. *De indeeling in sectie's of hoofdstukken.*

Terwijl het Adiparwa van onze uitgaven in 19 hoofdstukken is verdeeld, bevat Kṣemendra's Adiparwa er 41, alle bij name genoemd: bovendien loopen zelfs de gelijknamige gedeelten in B en K niet altijd parallel. Prof. Kirste heeft een vergelijkende lijst vervaardigd, die een helder overzicht geeft van de verschillen (in de indeeling

(1) Na 101,5 volgt 102, 2-60a. Dan 't begin van 't hier besproken verhaal van Ambā. Daarna 102, 65 en 101, 5, waarna 't verhaal van Ambā weer wordt voortgezet. Vervolgens 101, 7-10, en daarna vervolg en slot van het verhaal v. Ambā. Daaraan sluit zich 101, 12, waarop met 102, 65 sqq. 't origineel weer geregeld gevolgd wordt. 't Schijnt wel dat ook de Sanskṛt-tekst van B is geïnterpoleerd, vgl. bv. 101, 5b en 102, 1b.

tusschen K en B). Gaat men nu onderzoeken hoe het oud-Javaansche *Ādiparwa* is ingedeeld, dan blijkt weldra dat slechts 3 of 4 hoofdstukken bij name zijn genoemd, n. l. *Poshyacarita*, *Pulomācaritan*, *Astikacarita* en *Angeāwatara*, van welk laatste nog niet eens duidelijk blijkt of wel de naam van een hoofdstuk bedoeld is. Overigens worden geen namen van onderafdeelingen genoemd, en ook in de bekende inhoudsopgave van 't *Mahābhārata* (de zgnd. *Parvasamgraha*) leest men slechts omtrent 't *Ādiparwa*: „*Kunang padārthanya, poshyacarita ta maw-kasan kâṇḍawadahana*; maar 't is mogelijk dat hier 't een en ander is uitgevallen. (1)

De meest duidelijke en eenvoudige aanwijzing aangaande indeeling in hoofdstukken ontbreekt dus in de Oud-Javaansche vertaling zoo goed als geheel. Bij gebrek hieraan is men genoodzaakt een criterium toe te passen, dat gebaseerd is op de scheidteekens en op de *intermezzo*'s in den tekst.

Behalve de gewone *pada*'s vindt men in den tekst tweeërlei scheidteekens gebruikt, n. l. 1° de *adég-adég*, || die wel meestal een min belangrijke afscheiding aangeeft (bijv. als iemands woorden worden aangehaald), maar toch ook nu en dan blijkbaar twee episoden van elkaar scheidt; en 2° de *pantjak* || o || die veel minder frequent voorkomt en dan ook een veel gewichtiger afscheiding, men mag zeggen een langere pauze, aanwijst. 't Voorkomen nu van zulk een *pantjak* gaat meestal gepaard met een *intermezzo* in den tekst: 't verhaal van den verteller wordt afgebroken door den schrijver; men leest: „Zoo sprak (de verteller). Toen vroeg (de toehoorder naar een volgend verhaal), waarop (de verteller) weer begon”, en

[1] In verband met 't feit dat in J eigenlijk alleen *Pausyaparwa*, *Paulomap.* en *Āstikap.* duidelijk genoemd worden als hoofdstukken, is misschien te letten op C. 2, 34, waar men leest: „*Kathitam wistārārtham ca yaço wiryam mahikṣitām, pausyam tatra ca pauloman āstikam cāditah smrtam.*”

dan begint een volgend verhaal. (1). Waar nu zulk een intermezzo samenvalt met een pantjak, daar wordt duidelijk genoeg het begin van een nieuwe afdeeling of hoofdstuk aangewezen. Soms echter loopen ze niet parallel: in dat geval is geen zekerheid te verkrijgen.

Met toepassing van het genoemde criterium, het eenige dat ons ten dienste staat, is de hier volgende lijst van de (waarschijnlijke) indeeling van 't oud-Javaansche Adiparwa opgemaakt. Waar *pantjak* en intermezzo niet samenvallen, wordt in een noot daarvan melding gemaakt. Bovendien zijn tusschen haakjes aangegeven die plaatsen, waar een adëg-adëg de afscheiding tusschen twee episoden schijnt aan te wijzen. Ter vergelijking is de indeeling van 't Adiparwa volgens B en die volgens K bijgevoegd.

INDEELING VAN HET ADIPARWA IN

J.	K.	B.
Inleiding	Inleiding	
Adhyâya 1	Adhyâya 1	Adhyâya 1
2	2-3, 170	2
3 (2)		3
5-12	3, 170-12	4-12
13-15	13-58	13-58
16-34		
36-58 (3)		
60 (of 57) (4) - 62	59-67	59-64
63-67		

[1] De formule voor deze intermezzo's is: „Mangkana ling sang Ugrarawa [of Waicampâyana]. Matakwan ta sang Conaka [of Janamejaya] Sumahur ta sang Ugrarawa [of Waicampâyana]” waarna het nieuwe verhaal begint.

(2) ofwel: 1-2; 3, 1-3, 20; 3, 20. eind 3.

(3) ofwel: 13-15; 16-19; 19-34; 36-48 [35 ontbreekt]; 49-58. Ook Ksemendra's Astikaparwa is onderverdeeld in 3 deelen n. 1. 13-15, 16-34 en 35-58.

[4] Zie boven. In 't algemeen is natuurlijk in deze lijst rekening gehouden met de omissie's.

J.	K.	B.
(63, 88)		65-140
68-74	68 - 74	
75-93	75 - 85	
(eind 77; eind 85)	86 - 93	
95	95	
96-144 (1)	96-100, 44	
(100, 44; 102, 53)	100, 45-124	
115-137	125	
(na 117; na 124; na 129)	126-137	
138-164 (2)	138	
(na 138, na 150, 18)	141-148	141-151
	149-154	152-156
(na 155	155	
[na. 156]	156-164,9	
		157- 164
	164,10-167	
165 - 207		165-183
[na. 168]	168-170,58	
[175, 4]	170,59-173	
	174-180	
[na. 181]	181	
[na. 183]	183-195,32	
[na. 185]		184-192
[na. 191]		193-199
[na. 197]	195,32-197	
[na. 199]	198-199	
	200-208,8	200-212 (3)
208-221,25 (4)	208,9-212,24	
[na. 212]	213-214	213-218
	215	

[1] of 95-114.

[2] of 115-164.

(3) Zoo in B. In de Calcutta-editie echter: 200-206 en 207-212.

(4) of wel: 208-228.

J.	K.	B.
[na 217,22]	216-217	
[na 220,8]	218-220	219-220
	221-1-61	221.
221,26-228 (1)	221,62-77	
[eind 221]	221,78-eind.	
	222-224,14	222-227 (2)
	224,15-227,11	
	227,12-228,24	228-234.
	228,25-eind	
229-234	229,1-234,4	
	234,4-eind.	

Waar duidelijke aanwijzingen ontbraken en het door ons toegepaste criterium het eenige dat ons ten dienste stond in versecheidene gevallen nog ruimte liet voor verschillende opvattingen, daar mag ongetwijfeld aan de hier gegeven indeeling van 't oud-Javaansche *Ādiparwa* geen absolute, slechts betrekkelijke waarde worden toegekend. Maar de vergelijkende lijst toont toch voldoende aan:

dat de indeeling van J's origineel op versecheiden punten moet verschild hebben van die van B, en dat juist eenige belangrijke verschillen bij K worden teruggevonden.

Het *Amcāwatarāṇa* bv. dat in B met hoofdstuk 64 eindigt loopt zoowel in J als in K door tot 67. En in plaats van 't groote *Sambhawaparva* (65-140) vindt men bij K en in J een serie kleinere episoden, die wel niet volkomen parallel loopen, maar toch ook hier en daar opvallend overeenstemmen. Zoo o.a. het alleenstaan van C. 95, en in beide eindigt een sectie met C. 137. Verderop naderen sons J en B elkaar wat meer, tegenover K, zoo bv. bij 165, maar K en J eindigen weer beide een sectie met C. 228. Bovendien komen herhaaldelijk die kleinere pauzen in J, die in het handschrift door een *adēg-adēg* worden aangegeven, met

(1) of 221, 26-234.

(2) Zoo in B. In de Calcutta-editie daarentegen: 229-234.

de indeeling van Ksemendra overeen, bv. bij 't eind van C. 181, 197 en 221. Kortom, ook wat de indeeling in hoofdstukken van 't Adiparwa betreft wijken J en K zóó dikwijls beide en op dezelfde wijze af van B, dat ook hier niet meer aan louter toeval gedacht kan worden. Waren de sectie's in J slechts duidelijker aangegeven, dan zouden we ongetwijfeld ons over dit punt veel beslistere kunnen uiten.

4. *De Eigennamen.*

Prof. Kirste noemt eenige namen, die bij K afwijken van B, in vorm of in spelling.

Bij de bespreking van C. 85 werd reeds gewezen op: Jav. Trasnū, bij K Trasu, (of Trapu) naast Tamsu van B.

Jav. Duṣwanta, bij K Dushvanta (of Dukanta) naast Duṣyanta of Duṣmanta van B.

Jav. Wikuñjana, of Wikuñcana bij K Vikuñja, (of Vikuñcha) naast Vikuñhana van B Verder kan nog vermeld worden.

Ucīnara's dochter heet in B. (90, 22) Jitawatī, bij K Ajirāvatī (of Añjitāvanī) en in J sang Jawatī.

De apsaras Jānapadī in B (130, 6) heet bij K Jālapadī en in J sang Jalapadī.

De overige als afwijkend vermelde namen van K komen in J niet voor.

Al zijn ook, zooals prof. Kirste opmerkt, sommige der namen zooals ze bij K voorkomen, eenvoudig te beschouwen als de oudere vormen, waaruit zich de nieuwere van onze Mahābh.-editie's ontwikkeld hebben, deze verklaring geldt toch wel niet voor al de genoemde afwijkingen. 't Is ongetwijfeld opmerkenswaardig dat ook in den vorm van verscheidene eigennamen K en J dezelfde afwijkingen vertoonen tegenover B.

In J komen bovendien een groot aantal afwijkingen voor in den vorm der eigennamen, die op rekening van den vertaler of van een lateren copist zijn te stellen om enkele uit de vele te noemen:

Puhoma in plaats van Pauloma (den bhûta) in C. 5	
Basuparicara i. p. v. Wasu Uparicara	in C. 63
Citrawiryya i. p. v. Wicitrawirya	in C. 101
Widhura i. p. v. Widura	in C. 104
Basubala i. p. v. Subala	in C. 110
Dyusitaçwa i. p. v. Wyûsitâçwa	in C. 121
Dayanti i. p. v. Madayanti	in C. 122
Dowila i. p. v. Dewala	in C. 183
Sitalâ i. p. v. Latâ	in C. 216
Swaçena i. p. v. Açwasena	in C. 227 enz.

Vgl. ook de boven besproken genealogische lijsten.

Soms zijn in J geheel nieuwe namen ontstaan door verkeerde opvatting van bepaalde woorden uit den tekst: slecht lezen heeft ook den Javanen niet weinig parten gespeeld, vooral de bewerkers van de latere Djarwa's hebben daardoor hun vertalingen of omwerkingen schromelijk verknoeid. Een paar staaltjes uit ons Adiparwa. De naam Basupradâ ontstond uit *wasupradah* van C. 63, 38. De naam Paraçari voor Dewata (l. Dewaka) 's dochter ontstond uit 't niet begrepen *pârasawi* v. C. 114, 12.

Winaya-sampa(n)na als eigennaam voor 't kind van Widhura (l. Widura) is te verklaren uit het epitheton *winaya-sampannân* v. C. 114, 14.

De naam Sunanda voor Pratipa's gemalin is te danken aan den vocatief *Kurunandana* van C-97, 18.

Zoo ook ontstond waarschijnlijk de naam Codha voor Kalmâşapâda uit de woorden *sandâso 'ham* van C. 177,30 (deze woorden worden door J geciteerd als *candhâsoham* en dan vertaald met „pinakanghulun si Çodha). (1)

Doch er zijn ook afwijkingen in de namen, die men geneigd is toe te schrijven aan den hier op Java gebruikten Sanskrt-tekst. Zoo bv.

Sindhusâra voor Wadhûsara in C. 6

Bhâmûştîmân [meer dan eens] voor Wapuştamâ, zie C. 44,9

[1] Zie echter Kawi. Bal. Bwdbk. s. v. Çodha.

Pramathana	voor Pramadwarā,	in C. 8
Ghrétawirā	„ Ghṛtāci	in C. 130
Manāyuradeça	„ Manipūra	in C. 215
Prabākāra	„ Prabhañjana	id.
S(w)arwwadā	„ Wargā	in C. 216
Sṛmi	„ Samīci	in C. 216

Evenwel gegevens ter vergelijking ontbreken. Prof. Kirste noemt deze namen geen van allen.

Het vijfde, „Verbal Argeement” genoemde hoofdstuk van prof. Kirste kan voor ons doel niet dienen, aangezien er onder de uit K meegedeelde çloka's geen enkele is die in J wordt geciteerd. En het laatste gedeelte van prof. Kirste's verhandelingen, het Astikaparva, werd reeds boven besproken.

APPENDIX. DE BOEKEN VAN HET MAHĀBHĀRATA.

De in onze gedrukte teksten gebruikelijke indeeling in 18 boeken van het Mahābhārata wordt ook in de Bharatamañjarī gevonden, althans in het Çaradā MS, maar dit cijfer wordt hier op een andere wijze bereikt: het Çalya-parvan van onze uitgaven is gesplitst in een Çalya- en een Gadā-parvan, waartegenover het Çānti-en het Anuçāsana-parvan tot één boek, dat Çāntiparvan wordt genoemd, zijn vereenigd. In het Devanāgarī-MS is bovendien het Aiṣika-parvan gescheiden van het Sauptika-parvan, zoodat men daar 19 boeken telt.

Prof. Kirste is—op zeer aannemelijke gronden—van oordeel dat de zooeven beschreven indeeling van het Çaradā. MS onder is dan die van onze gedrukte Mahābhārata-teksten.

Hoe dit zij, het staat vast dat de thans orthodox-canonieke indeeling in de 18 boeken van onze gedrukte uitgaven, in de manuscripten volstrekt niet algemeen is. Vooral de splitsing van 't Çalyaparvan in twee boeken vindt men in verscheiden MSS, terwijl het Anuçāsana nu eens geheel

ontbreekt, dan weer bij 't Cântiparvan is ingelijfd; ook 't Sauptika- en 't Stri-parvan zijn soms in tweeën gesplitst.

Zoo heeft o. a. de verkorte Bengali-bewerking van Kâcirâmadâsa 18 boeken, maar het 13de en 't 18de ontbreken, terwijl 't 9de en 10de elk in twee boeken gesplitst zijn. (1)

Met MS van Oxford heeft 20 boeken, doordat 't 9de en 't 10de in tweeën zijn gesplitst. (1)

De beide gecommenterde MSS van Berlijn tellen 21 boeken, doordat 't 9de, 10de en 11de elk in twee boeken zijn verdeeld. (1)

Het Zuid-Indische Mahâbhârata bevat zelfs 24 boeken aangezien 9, 10, 11 en 12 elk in twee boeken zijn gesplitst en in plaats van ons Âdiparvan daar een Âdi-, Âstika- en Sambhava-parvan gevonden worden. (2)

Hoe de indeeling in de oorspronkelijke oud-Javaansehe vertaling van 't Mahâbhârata en van zijn origineel is geweest, dat is niet met zekerheid uit te maken, aangezien ons slechts eenige Parwa's, geen enkel volledig exemplaar, zijn bewaard gebleven. Men kent slechts eenige lijsten waarin de boeken worden opgenoemd, die het oud-Jav. MBh. heette te bevatten. Drie van zulke lijsten komen voor in het Adiparwa, n. 1.

I In de inleiding voor aan dit boek worden in een Wasantatilaka-strophe de namen der achttien parwa's (aṣṭa-daṣaparwâ, zooals 't hier nitdrukkelijk heet) opgesomd. Ze stemmen overeen met de ons bekende, behalve dat na 't Cālyaparwa volgt 't Gadâparwâ, doch daarentegen het Anuṣâsana niet wordt genoemd. (3)

II Het gedeelte van de vertaling dat beantwoordt aan de Indische Parvasamgraha begint met een opsomming der boeken; hier worden er slechts 17 genoemd: na 't Cālyâ

(1) Holtzmann, Mahâbhârata II p. 1-2

(2) Zoo volgens Burnell, Aindra-School p. 77. Winternitz in Indian Antiquary XXVII p. 122, in wiens MS. ons Adiparvan is gesplitst in Âdi- en Sambhava-parvan.

(3) Zie prof. Kern, over de oud-Jav. vertaling van het MBh. p. 4.

volgt het Gadâparwa, maar Çanti- en Anuçâsana-parwa ontbreken. (1)

III In de onmiddellijk daaropvolgende eigenlijke inhoudsopgave van het Mahâbhârata wordt van 17 boeken de inhoud en 't aantal strophen en kapittels opgegeven. Hier wordt 't Çântiparwa vermeld, maar Anuçâsana en ook Gadântbreken. Uit de opgegeven cijfers van 't aantal çloka's en adhyâya's mag men afleiden, dat wel bij 't Çalya-parwa het Gadâ genoemde gedeelte is gerekend, maar het Anuçâsana niet onder 't Çântiparwa kan begrepen zijn. (2)

IV Bovendien heeft Dr. Juynboll ook nog een lijst met inhoudsopgave van 't MBh. aangetroffen in het Leidsche MS van het Swargârohanaparwa. Deze lijst vermeldt wel het Anuçâsanaparwa. (2)

Indien men de omissie van 't Çântiparwa in lijst II, die zeer waarschijnlijk aan slordigheid is te wijten buiten rekening laat, blijkt er tusschen deze lijsten in twee opzichten verschil te zijn, n. l. 1° in de al- of niet splitsing van 't Çalya in Çalya en Gadâp.; 2° in 't al of niet ontbreken van 't Anuçâsana-parwa. Dit laatste wordt echter slechts in een van de vier lijsten afzonderlijk genoemd. En men dient in 't oog te houden dat zeer waarschijnlijk de oud-Jav. vertaling van de laatste Parwa's uit een lateren tijd dateert dan die der eerste 9. (3) Bovendien onderscheidt juist dit oud-Jav. Swargârohana-parwa zich door, ongewone eigenaardigheden in den vorm en door bijzondere uitvoerigheid van de overige oud-Jav. parwa's. (4) Men zal dus aan deze lijst IV niet te veel gewicht mogen hechten, waar 't geldt de indeeling van het door den oud-Javaanschen vertaler gebruikte origineel.

(1) Zie Bijdr. Kon. Inst. 3 Volgr. VI p. 92—95.

(2) Dr. H. H. Juynboll, Drie Boeken van het oud-Javaansche Mahâbhârata, p. 28.

[3] Dr. Brandes in Encyclopaedie van Nederlandsch Indië, s. v. Oudheden.

[4] Dr. Juynboll, o. c. p. 26.

Wat verder de lijst (met inhoudsopgave). III betreft, het schijnt mij toe, dat men ook daaraan voor ons doel geen groote waarde mag toekennen. Immers in de meeste Sanskr̥t-MSS. van 't Mahābhārata vindt men dat de feitelijke indeeling en omvang niet overeenkomt het de in hun Parwasamgraha vermelde opgaven, en zelfs in onze gedrukte uitgaven heerscht op meer dan één punt verschil tusschen de in de Parwasamgraha gegeven cijfers en den feitelijken toestand. ⁽¹⁾ Het schijnt bijna wel alsof de Parwasamgraha slechts den norm, de nu eenmaal (theoretisch?) vastgestelde indeeling en cijfers geeft, waarmede de werkelijkheid, de praktijk slechts zelden overeenstemt. Bovendien schijnt er in deze lijst nog geknoeid te zijn ook, misschien wel juist om theorie en praktijk te doen harmoniceeren. Lijst II verdient na 't hier gezegde geen bijzondere aandacht. Als van werkelijke waarde — voor ons doel — beschouw ik alleen de lijst, I van de inleiding; deze lijst toch is van den verlater zelf, en het metrum, waarin ze wordt gegeven, waarborgt zoowel haar echtheid als haar ongeschondenheid. De vertaler kan haar niet gevonden hebben in de Parwasamgraha, want daarvan wijkt ze aanzienlijk af, en te meenen dat hij een fictieve lijst zou hebben opgesteld, is eenvoudig uitgesloten. Ook geeft juist zijn lijst 18 Boeken, wat belangrijk is als men weet dat op Bali het Mahābhārata onder den naam „Aṣṭadaçaparwa” bekend is. Dit alles schijnt de onderstelling te wettigen dat de lijst I ons de feitelijke indeeling van het oude oud-Jav. Mahābhārata (en dus ook van zijn direct Sanskr̥t-origineel) doet kennen. Volgens deze meening zou dan de oud-Javaansche vertaling de volgende 18 boeken bevat hebben: ^AAdi, ^ASabhā, ^AWana, ^AWirāṭa, ^AUdyoga, ^ABhīṣma, ^ADroṇa, ^AKarṇa, ^AÇalya, ^AGadā, ^ASaupatika, ^AStrī, ^AÇānti, ^AAçwamedhika, ^AAçramawasika, ^AMausala, ^AMahāprasthānika, ^ASwargārokanika. Hierbij blijft 't echter onzeker of bij het Çānti ook soms het Anuçāsana was

[1] Holtzman o. c. II p. 8 en Winternitz in Indian Antiquary XXVII p. 122 en 129 noot 36.

ingelijfd, zooals dat in sommige MSS van Indie het geval is. Men zou geneigd kunnen zijn dit aan te nemen, omdat volgens Dr. Juynboll in 't oud-Jav. *Sārasamuccaya* citaten uit dit boek voorkomen. (1) Intusschen, zoolang niet bekend is wanneer genoemd prozawerk op Java ontstond, is de waarde van deze citaten voor ons doel niet te bepalen.

Dedoor ons aangenomen indeeling van 't oud-Javaansche *Mahābhārata* blijkt geheel dezelfde te zijn als die van de *Bhāratamānjari* (volgens het *Çaradā MS*).

Indien dus onze veronderstelling juist is, heerschte ook in dit opzicht een merkwaardige overeenstemming tusschen J. en K. Maar ook al mocht ons vermoeden onjuist zijn, dan blijft toch het feit dat in twee van de boven besproken lijsten naast het *Çalyaparwa* een *Gadāparwa* voorkomt en in drie het *Anuçāsana* niet (afzonderlijk) wordt vermeld. (2)

Ons onderzoek naar de verhouding van K. en J. onderling en tot het *Adiparwa* van de gedrukte *Mahābhārata*-teksten is hiermede afgelopen. Hoewel wij, voorzoover K. betref, waren aangewezen op de onvolledige mededeelingen van prof. Kirste en dus ook het onderzoek onvolledig moet genoemd worden, is toch — naar ik meen — een positief resultaat verkregen.

Het bleek ten duidelijkste dat K. en J. in vele opzichten gemeenschappelijke afwijkingen van de gedrukte *Mahābhārata*-teksten vertoonen: er is een opvallende overeenstemming tusschen K. en J. geconstateerd vooral in de omissie's, in mindere mate ook wat betreft de onderverdeling van 't *Adiparwa* in sectie's en de spelling van sommige eigennamen, terwijl bovendien namen en aantal der

(1) Dr. H. H. Juynboll in *Bijdr. Kon. Inst. 6e Volgr.*, VIII p. 393 e. f. *Kawi-Bal-Wdbk.* s. v. sara I.

(2) Dr. Brandes maakte mij opmerkzaam, dat er naast *gadā* = knots een S. woord *gada* bestaat dat in beteekenis ongeveer = *anuçāsana* is. 't Zou dus mogelijk zijn dat in de oud-Jav. *Parwa*-lijst met *gada* (de kwantiteit der *a* kan hiervoor geen beletsel zijn) *anuçāsana* bedoeld is. In verband met de boven besproken indeeling van vele *Sanskrt MSS.* komt het mij echter niet waarschijnlijk voor.

boeken waarin 't geheele epos was ingedeeld, bij beide geheel dezelfde zijn. Die gemeenschappelijke afwijkingen zijn te frequent en gedeeltelijk ook te bijzonder van aard, dan dat men nog aan een louter toevallige overeenkomst zou mogen denken. Kon prof. Kirste de meeste der door hem opgemerkte omissie's van K toeschrijven aan Kṣemendra's streven om herhalingen te vermijden en de eigenaardige indeeling van K's Ādiparwa wijten aan een willekeurig doelbewust ingrijpen van den dichter, nu bijna al die omissie's en gedeeltelijk ook die bijzondere indeeling in de aan Kṣemendra anterieure, oud Javaansche vertaling werden teruggevonden, nu wordt men genoopt de gedachte aan toeval of willekeur prijs te geven en de verklaring te zoeken in de gesteldheid van de door elk, Kṣemendra en den oud-Javaanschen vertaler, gebruikte Mahābhārata-teksten. Men zal moeten aannemen dat zoo niet alle dan toch de meeste der „afwijkingen", in J en K beide geconstateerd, reeds in de door elk van hen gebruikte origineelen („babons" zou de Javaan zeggen) voorkwamen. Die beide Sankṛt-teksten, de op Java in de 10de eeuw aanwezige, en de door Kṣemendra omstreeks 1050 in Kaṣmir geraadpleegde, moeten wat omvang, indeeling en spelling van sommige eigennamen betreft veel op elkaar geleken hebben, in allen gevalle onderling meer hebben overeengestemd dan een van beide met onze gedrukte Mahābhārata-teksten. Indien het geoorloofd is hier van redactie te spreken, dan zou men veilig mogen stellen: de beide genoemde teksten, de origineelen van K en van J, behoorden tot twee zeer nauw verwante redactie's, misschien wel tot een en dezelfde redactie. Verder levert de voor 't Ādiparwa gebleken overeenstemming op de besproken punten tusschen deze beide geheel onafhankelijk van elkaar vervaardigde extracten een grooten waarborg-voor de ontrouwbaarheid van Kṣemendra's excerpt. De vergelijking met het oud-Javaansche Ādiparwa, hier als controlemiddel toegepast, toont aan dat Kṣemendra zijn taak conscientieus opgevat en zich over

't algemeen nauwkeurig aan zijn origineel gehouden heeft. Immers had hij zich vele vrijheden veroorloofd, dan zou de overeenkomst met het bijna een eeuw te voren op Java vervaardigde extract niet zoo treffend kunnen zijn als ze nu bleek inderdaad te wezen. Heeft prof. Kirste hem van willekeurige coupures beschuldigd, wij kunnen hem thans met overtuiging daarvan vrij pleiten. Men mag aan zijn Bhâratamañjarî een zekere waarde toekennen voor de Mahâbhârata critiek, zijn werk in dit opzicht hooger stellen dan prof. Kirste — naar 't schijnt geneigd was te doen. En waar zijn excerpt al te kort is om voldoende zekerheid te schenken omtrent den toestand van zijn origineel, daar is — het bleek voor 't Adiparwa duidelijk — vergelijking met de oud-Javaansche vertaling (voorzoover die bestaat) een in de meeste gevallen afdoend controlemiddel. Ik darf dan ook, op grond van de boven verkregen resultaten, de wenschelijkheid betoogen dat ook de overige oud-Javaansche Parwa's met Ksemendra's extract vergeleken worden.

Wat nu betreft den toestand van de door K en J gebruikte Mahâbhârata teksten, ons onderzoek heeft ten minste voor 't Adiparwa aan 't licht gebracht dat deze beide (misschien J nog in iets meerdere mate dan K) inderdaad verschilden van de gedrukte teksten: ze kunnen niet volkomen denzelfden omvang gehad hebben, de indeeling was geheel anders en ook de spelling hier en daar afwijkend. Maar aan den anderen kant zijn de geconstateerde afwijkingen, de omissie's etc. niet zeer beduidend in vergelijking met de geweldige vervormingen die het epos in den loop der eeuwen moet hebben ondergaan: reeds in het origineel van den oud-Javaanschen vertaler (10de eeuw na Chr.) vindt men zoowel het dubbele raamverhaal als ook alle episodën van onze tegenwoordige uitgaven, en duidelijk was ook dit Mahâbhârata reeds een Smṛti, of Dharmasâstra. Noeh de Bhâratamañjarî, noeh het oud-Javaansche Adiparwa bewijzen dus iets tegen prof. Buhler's vroeger besproken betoog dat het Mahâbhârata in de laatste 12 tot 16 eeuwen geen

ingrijpende veranderingen kan hebben ondergaan; slechts mag dit „ingrijpend” niet in al te ruimen zin worden opgevat.

Dit zijn de onmiddellijke resultaten van het voorafgegaane onderzoek. Alvorens tot verdere gevolgtrekkingen over te gaan, is het wenschelijk eerst de mededeelingen van Dr. Winternitz over de Zuidelijke Redactie nader te bespreken.

DE DOOR DR. WINTERNITZ BESPROKEN FRAGMENTEN
UIT HET ZUID-INDISCHE MAHÂ-
BHÂRATA VERGELEKEN MET HET
OUD-JAVAANSCH ADIPARWA.

De mededeelingen van Dr. Winternitz over de Zuidelijke redactie hebben betrekking op een gedeelte, dat beantwoordt aan C. 1 tot 76, 29 van 't Âdiparwa onzer gedrukte uitgaven. Hieruit geeft hij den tekst van een aantal fragmenten, die hij vergelijkt met de corresponderende çloka's van B. Verder bespreekt hij de indeeling in hoofdstukken en wijdt eenige belangrijke opmerkingen aan sommige bijzonderheden.

De indeeling is een gansch andere dan die van B. en J. Aan het adiparvan van B. en J. beantwoordt in Z:

1. Adiparvan, dat is onderverdeeld in:

a) Paulomaparvan, bevattende 8 Adhyâya's corresponderend met C. 1-12 van B.

b) Âstikaparvan, bevattende 40 Adhyâya's corresponderend met C. 13-59 van B.

2 Sambhavarparvan, (1) de eerste 3 Adhyâya's beantwoorden aan C. 60-62. de 4de bevat een genealogie die men terugvindt in C. 95, 6-87 van B, de adhy. 5-9 beantwoorden aan C. 63-67, de 10de geeft, een genealogische

(1) Dr. W. wijst hier nog op de curieuse lijst van 18 Parvans, die men vindt in 't Anukramanika p. van B. çl. 88-92. Ook hier wordt een Pauloma, Astika en Sambhavaparvan vermeld.

lijst van 't Bhârata-geslacht de 11de met correspondeert C. 75, en de 12de met C. 76. Midden in dit hoofdstuk eindigt het tweede en laatste der door Dr. W. bestudeerde MSS.

Deze indeeling gelijkt niet veel op die van B, nog minder op die van J. of K.

Voor 't overige komen voor een vergelijking met 't oud-Javaansche Adiparwa alleen die mededeelingen van Dr. Winternitz in aanmerking, welke op den inhoud van de Zuidelijke redactie betrekking hebben: de variaae lectiones kunnen we in J. niet controleeren. Ik laat hier volgen wat in verband met J. belangrijk of opmerkenswaardig is.

In C. 1 ontbreekt de merkwaardige legende van Ganeça, die onderneemt het Mahâbhârata op te schrijven. $\pm$ cl. 74-83 van B. Zij komt ook bij K. niet voor, wat Dr. W. ons hier tevens mededeelt. (1) Bij zijne bespreking van deze omissie doet Dr. W. opmerken dat, hoewel degen de van Ganeça als schrijver reeds in 900 na Chr. bekend was, daaruit nog niet volgt dat ze toen reeds in eenige redactie van 't Mahâbhârata moet zijn ingevoegd geweest; hij acht dit zelfs onwaarschijnlijk, waarmede wij instemmen, met verwijzing naar J: hier ontbreekt C. 1, 22- einde.

Uit C. 11, de Parvasamgraha, zijn twee fragmenten gegeven, nl. 33-205 en 370-396. Daarin vindt men de opgaven omtrent 't aantal adhyâya's en çloka's van 4 der achttien Parvans. Ook in Z. blijken de theoretische opgaven van de Samgraha met den feitelijken toestand in strijd. Ter vergelijking met de cijfers door J. en B. in hun Parvasamgraha genoemd, 's volgende staatje:

<i>Adiparvan</i>	<i>Sabhâp.</i>	<i>Vanap.</i>	<i>Swargârohâṇikap.</i>
Z. 218, 8884	72, 4511	269, 11664	5, 200.
J. 218, 8884	72, 2511	272, 11664	— 200.

(1) Hieruit blijkt weer opnieuw dat bij K. veel meer omissie's voorkomen dan prof. Kirste heeft aangeteekend.

B. 227, 8884 78, 2511 269, 11664 5, 209.

Er is dus, wat deze cijfers betreft, hier en daar overeenstemming tusschen Z. en J. tegenover B. Maar zoolang niet de geheele Parvasamgrah kan vergeleken worden, valt daaruit niets te concludeeren. (1)

De overige vermeldenswaardige afwijkingen kunnen gevoegelijk in een vergelijkende lijst worden meegedeeld.

Zuid-Indische redactie.

Oud-Jav.-vertaling.

C. 20, 12—16 is geheel afwijkend (2).

Afwijkend, doch anders.

22, 1—11 deest.

't Eerste gedeelte van C. 23

23, 2, 6, 7b, 8b, 12—14 en is zeer kort; de hymne aan het laatste gedeelte van de Garuḍa bevat slechts een gloka hymne aan Garuḍa deest. (15 en 16a) met vertaling.

24, 1 en 2 en 4b—eind deest.

24 deest.

25, 1 deest.

Schijnt aanwezig.

26, is korter dan in B.

Aanmerkelijk korter: 3—8 deest.

27, 2—3a, 7a, 8b, 9a deest.

27, 2—11 zeer kort.

28, 4b—9a, 11b, 12b 13a.

14a, en 16a deest.

De naam Adivamçāwatāra-na komt niet voor (behalve alleen in de Parvasamgraha.)

Komt wel voor.

't Sambhavaparvan begint met C. 60, waar 't Astikap, niet voor, evenmin als de

(1) De door Burnell in zijn Aindra-School meegedeelde cijfers van het aantal adhyāya's wijken sterk af zoowel van de door Dr. w. bekend gemaakte als van B. en J. Zonder nadere controë of commentaar zijn ze niet te gebruiken.

(2) Deze afwijking geldt het lastige punt in de geschiedenis van Kadrā en Winatā; zie boven p. 309. Dr. Winternitz (l. c. p. 126. sqq.) spreekt er uitvoerig over en toont aan dat de lezing der Zuidelijke redactie, volgens welke slechts één slangenvorst of één groep slangen op zich neemt zichzelf in zwarte haren te veranderen en zoo te bewerken dat Uccaiçrawa's staart zwart ziet, de meest aannemelijke is. Deze lezing komt—voorzoover is na te gaan—met die van Ksemendra overeen, zie p. 309. Jammer dat J. hier corrupt is.

eindigt.

daarmee verband houdende indeeling 't Astikap 1. eindigt met C. 58. De volgende, ongenoemde afdeeling begint, met C. 57, dan volgt C. 17 sqq.

Na C. 62 is ingevoegd een genealogie, ongeveer overeenkomend met die van C. 95, 6—37 in B.

Na 62 volgt 63, 1—88. De genaologische lijst staat op haar plaats, maar wijkt in bijzonderheden af.

In plaats van de *ontbreken-de Çakuntalâ* - episode vindt men een genealogie van Bhârata.

De Çakuntalâ - episode is aanwezig en stemt bijna volkomen overeen met C. 68—74 van B.

In plaats van Lomaharsana leest men Româ.

Ook in J.

De gegevens, waarover beschikt kon worden, waren te fragmentarisch en te gering om met beslistheid gevolgtrekkingen te mogen maken. Maar toch kan op enkele punten de aandacht gevestigd worden.

In de eerste plaats, wat de *omissie's* betreft. Oppervlakkig beschouwd, schijnen de vele gemeenschappelijke omissie's van Z en J op een nauwe verwantschap tusschen beide redaetie's te wijzen. Bedenkt men echter, dat K ook juist bijna al deze omissie's vertoont, dan ziet men gemakkelijk, dat *deze* omissie's moeten teruggaan op een Mahâbhârata-tekst, anterior zoowel aan J en K als aan Z. Ook dit te constateeren kan belangrijk wezen. Andere grootere passages, die in J en in K gemist worden, komen in Z wel voor. Zoo bv. C. 4, C. 45 tot 48, C. 61 't laatste deel van C. 63, en 66. Soms ook loopt K parallel met Z en B, en heeft alleen J de omissie. Over 't algemeen is de voorloopige indruk, door vergelijking van de omissie's bij J, K en Z gewekt, dat J de meeste en Z de minste heeft, terwijl J zich dit in opzicht betrekkelijk nauw bij K aansluit. Dit geldt alleen niet de Çakuntalâ-episode. Indien de omissie van deze episode door andere, meer volle-

dige MSS mocht bevestigd worden, zou dit wellicht de opinie omtrent den ouderdom der Zuidelijke redactie aanmerkelijk kunnen wijzigen. Voorloopig dient men te wachten tot meerdere MSS worden bekend gemaakt. Een tweede opmerking geldt de *indeeling*, vooral van de hoofdstukken na 't einde van 't Astika-parvan. 't Zij mij vergund nogmaals mijn toevlucht tot een vergelijkend staatje te nemen om de verhouding in dit opzicht tusschen J.K.Z en B duidelijk te doen uitkomen.

J.	K.	Z.	B.	
deest 57	59	59, behoort nog bij Astika 60 begin Sambhava 61 62 genealogie lijst — 95,6—87 63 64 65 66 67 genealogie van Bhârata	59	Adiwançâwatârana.
60	60		60	
deest	deest		61	
62	62		62	
63, 1—90	63, 1—90		63	
64	64		64	
deest	65		65	Sambhava.
deest	deest		66	
67	67		67	
68—74	68—74		68—74	
75 sqq.	75 sqq.		75 sqq.	

Dit lijstje toont duidelijk aan de nauwere overeenstemming in dit opzicht tusschen J en K, terwijl Z tusschen K en B in schijnt te staan. Den naam Sambhava en de daaraan verbonden indeeling kennen noch J noch K, Z en B wel.

Indien het geoorloofd is uit ons, wegens schaarschte van gegevens tot een klein gebied beperkt vergelijkend onderzoek van Z en J K een conclusie te trekken, dan zou het deze zijn: dat de zuidelijke redactie zich van wat wij thans de Noordelijke noemen, moet hebben afgescheiden in een tijdperk, posterieur aan de eeuw van Kṣemendrà, na de 11de eeuw dus. Doch alleen bekendheid met inhoud en indeeling van een veel grooter deel van den Zuidelijken

tekst zal in staat stellen de juistheid van deze voorloopige conclusie te beoordeelen. Slechts zij vermeld, dat Dr. Winternitz op andere gronden tot eenzelfde voorloopig (en onder voorbehoud meegedeeld) resultaat komt (o. c. p. 128).

Wat verder de verhouding van J tot Z betreft, zelfs na ons beperkt, onvolledig onderzoek springt 't duidelijk in 't oog, dat J veel dichter staat bij K dan bij Z, terwijl Z veel meer gelijkt op B dan op J; de oud-Javaansche vertaling kan slechts zeer in de verte met de Zuidelijke redactie verwant zijn; zij vertoont in alle opzichten veel meer punten van overeenstemming met de *Bhârâtamânjari*. En dit nu reeds voldoende geconstateerde feit is geheel onafhankelijk van den, nog onzekeren, tijd van ontstaan der Zuidelijke redactie.

CONCLUSIE.

Thans dient te worden uitgemaakt, in hoeverre 't voorafgaand onderzoek gegevens heeft opgeleverd ter bepaling van de streek (van Indië), waaruit het Sanskrît-origineel der oud-Javaansche vertaling afkomstig was.

De Zuidelijke redactie kan hier verder buiten beschouwing blijven: immers er werd niets ondekt, dat 't vermoeden van een eenigszins nauwe verwantschap tusschen Z en J. zou kunnen wekken. Zelfs indien de Zuid-Indische redactie aanzienlijk ouder was dan wij stelden, dan nog zou er niet gedacht kunnen worden aan een Zuid-Indische afkomst van J's origineel.

Daarentegen moet de tekst, omstreeks 1050 door Kṣemendra in Kaçmir gebruikt, zeer veel geleken hebben op dien, welke in de 10de eeuw op Java in omloop was. En die gelijkenis is in vele opzichten zoo treffend, dat men genoopt wordt een nauwe verwantschap te veronderstellen tusschen dien Kaçmirschen Mahâbhârata-tekst van 1050 en het origineel van de Javaansche vertaling uit de 10de eeuw.

Nu is de mogelijkheid niet uitgesloten dat in het hier bedoelde tijdperk (de 10de en 11de eeuw) de toestand van den Mahābhārata-tekst in geheel of in een groot deel van Indië juist zóó was als J. en K. ons dien doen kennen, m. a. w. dat er reeds toen één unieke, algemeen - gevolgde redactie van den tekst bestond, in welk geval de gelijkenis van K. en J. niets zou bewijzen voor de herkomst van 't origineel der oud-Java-vertaling; maar waarschijnlijk is het niet. Integendeel, het ligt veel meer voor de hand om aan te nemen dat in die vroege tijden in verschillende streken (literaire centra) van Indië verschillende redactie's van het groote epos-leerdicht onderling verschillend in omvang, indeeling etc. zullen bestaan hebben, waaruit later één de toonevende werd en de andere verdrong, zooals dat immers voor andere takken van de Indische literatuur bereids werd geconstateerd. (1)

Er is nog te weinig bekend aangaande de geschiedenis van het Mahābhārata om in dezen zekerheid te kunnen erlangen. Slechts kan ik op twee punten de aandacht vestigen, die mij toeschijnen van eenig gewicht te zijn.

Vooreerst het reeds tevoren terloops gereleveerde feit, dat de opgaven aangaande aantal *çloka's* en *adhyāya's* en de indeeling in boeken van 't MBh, die gevonden worden in het *Parvasamgraha* genoemde hoofdstuk van 't *Ādiparvan*, over 't algemeen—op betrekkelijk onbeduidende uitzonderingen na—overeenstemmen in J, Z en de beide gedrukte uitgaven, terwijl toch de feitelijke toestand in elk van de drie zeer verschillend is. Zoo leest men—om een enkel

(1) Holtzmann o. c. 1 p. 192. Ook Dr. Barth is van die meening. Hij zegt (o. c. p. 8 :) „Pour des interpolations, il est probable à priori que cette rédaction a dû en subir de nombreuses et peut-être de considérables; qu'elle n'aura pas échappé seule à la loi commune de toute la littérature hindoue, où des oeuvres d'une composition bien autrement serrée et personnelle ont été presque toujours transmises en plusieurs recensions” etc. Hij acht het waarschijnlijk dat er een periode is geweest „ou la tradition a été flottante.”

voorbeeld te noemen—in de Parvasamgraha zoowel van de gedrukte uitgaven (B en C) als van de oud-Jav. vertaling en de Zuidel. redactie, dat het Ādiparwa 8844 ślokas bevat: doch de feitelijke toestand is geheel anders: 't Ādiparwa van J's origineel en ook, hoewel in mindere mate, dat van het Zuidel. MBh. moeten kleiner in omvang geweest zijn dan de beide gedrukte teksten B en C, die op hun beurt respectievelijk slechts 8623 en 8479 śloka's bevatten. Hetzelfde valt op te merken aangaande de indeeling; o.a. komt in Z het Ādiwamācāwatāraṇa in 't geheel niet voor, hoewel 't in zijn Parvasamgraha wordt genoemd. (1)

De bijna algeheele overeenstemming tusschen de opgaven van de parvasamgraha van J. Z. B en C bewijst dat de daarin gegeven cijfers en indeeling reeds bekend waren voor het Mahābhārata naar Java werd overgebracht, voor de 10de eeuw dus. (2) Indien nu deze blijkbaar zoo algemeen bekende cijfers en indeeling niet altijd en overal slechts theorie zijn geweest—en dat is wel niet te denken—dan moet er toch ergens een redactie van 't MBh. bestaan hebben, waarvan de omvang en de indeeling werkelijk aan dien algemeen erkenden norm beantwoordde. En in dat geval waren er in oude tijden verschillende redactie's van het epos in omloop. (3)

In de tweede plaats vond ik onder de door prof. Bühler genoemde plaatsen en passages uit het Mahābhārata, welke, volgens dezen geleerde, Kumārila (begin 8ste eeuw na Chr.) moet gekend hebben, er enkele aangeteekend, die in J en

(1) Winternitz l.c.p. 122, 129 en 134.

(2) Eigenaardig is ook dat reeds in een oorkonde van 533 na Chr. wordt gesproken van het honderdduizendverzige Mahābhārata. Contributions p. 26.

(3) Intusschen, hiermede is het merkwaardige feit van de overeenstemming tusschen de Parvasamgraha van J.Z.B en C nog eenszins verklaard. Dr. Barth wijst ook juist op de Parvasamgraha, waar hij 't vermoeden uitsprekt dat in een zekere periode de traditie „flottante” moet geweest zijn.

gedeeltelijk ook in K worden gemist. Zoo b.v. Adip. 1,73 en 274, 109, 13, 114,5 en 197,49 en 52 (contributions p. 8 sqq.). Indien werkelijk deze in J ontbrekende passages in het aan Kumârila bekende Mahâbhârata voorkwamen — wat intusschen m. i. nog niet bewezen is — dan moet in de 8ste eeuw, althans in Kumârila's omgeving, een MBh.-tekst bekend geweest zijn, uitgebreider dan die van J's origineel bijna twee eeuwen later was. Ook dit zou op het vroeger (in de 8ste eeuw) bestaan hebben van meerdere redactie's heenwijzen. Hoewel dus vooralsnog geen positief bewijs is bij te brengen, vonden we toch in 't hier aangevoerde 't een en ander dat steun geeft aan ons boven uitgesproken, à priori zeer aannemelijk, vermoeden: zoolang geen „nieuwe feiten" bekend worden, kan men, zonder van oppervlakkigheid beschuldigd te worden, voor de 9de, 10de en 11de eeuw het bestaan van verschillende redactie's (misschien wel scholen) van het Mahâbhârata aannemen. (1) Een dier redacties, die namelijk welke in 't midden der 11de eeuw in Kaçmir in omloop was, is ons voldoende bekend uit Ksemendra's extract. En waar nu een nauwe verwantschap werd geconstateerd tusschen deze Kaçmirsche redactie en het origineel van de een eeuw te voren op Java gemaakte vertaling, daar kan men wel niet anders dan veronderstellen dat 't origineel van 't oud-Javaansche Mahâbhârata (althans van 't eerste boek) eveneens uit Kaçmir of een daaraan grenzend gebied, in allen gevalle uit Noordwestelijk Indië, afkomstig zal geweest zijn.

In hoeverre deze, toch in allen geval op feiten gebaseerde veronderstelling door oudheidkundige onderzoekingen bevestigd zal worden of voor deze een steun of richtsnoer zal kunnen zijn, dat kan eerst later blijken. Het zou nutteloos zijn daarop nu reeds nader in te gaan.

(1) Redactie's namelijk van het Mahâbhârata in zijn Smṛti- of Dharma-
śāstra-karakter. Van het veel oudere epos kan hier natuurlijk geen sprake
zijn,

Ten slotte nog één opmerking, om een mogelijk bezwaar tegen onze onderstelling op te heffen. Zooals men weet, de auteur van 't oud-Javaansche MBh was een Āiwaïet, terwijl het Indische MBh. van onzen tijd wiśhnocietisch, volgens prof. Bühler (1) oorspronkelijk een Smṛti van de waiśnava-secte der Bhāgavata's was. Ook de Bhāratamañjarī begint met de bekende invocatie tot Nārāyaṇa, Nara en Sarasvatī. (2) Maar Kṣemendra is — volgens mededeelingen van hem zelf — in zijn jeugd Āiwaïet geweest evenals zijn vader, en eerst op later leeftijd door Somāchārya's invloed tot de viśhnocitische secte der Bhāgavata's overgegaan, (3) terwijl zelfs — volgens Sylvain Lévi (4) — de mogelijkheid niet is uitgesloten dat hij stierf als Boeddhist, n. l. als aanhanger van de eigenaardige leer die Boeddha als een avatāra van Viṣṇu beschouwt. 't Is voor ons van belang dit te constateeren, omdat eruit blijkt dat in de 11de eeuw in Kṣemendra's omgeving Āiwaïeten, Viśhnocieten en Mahāyānistische Boeddhisten vreedzaam naast elkaar leefden. Dat de Bhāratamañjarī 't werk van een Vaiśṇava is, terwijl de Jav. vertaler Āiwaïet was, is dus geen bezwaartegen ons vermoeden omtrent de herkomst van het door den laatste gebruikte Sanskr̥t-origineel.

(1) Bühler, Contrib. p.

(2) Bühler, „Detailed Rapport of a Tour in search of Sanskrit MSS made in Kasmir, Rajputana and Central India” in Journ. Bo. Br. R. Asiat. Soc. VII Extra-Number 1877 p. LXIV

(3) *ibid.* p. 47

(4) S. Lévi in Journ. Asiat. 5e Série, Tome VI 1885 p. 402-403.

F61452-L

ac 7367

De strook niet verwijderen

signatuur:

~~ÆAE~~
~~055~~

GAZ 44

Universiteits
Bibliotheek
Utrecht

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

1250 7467

